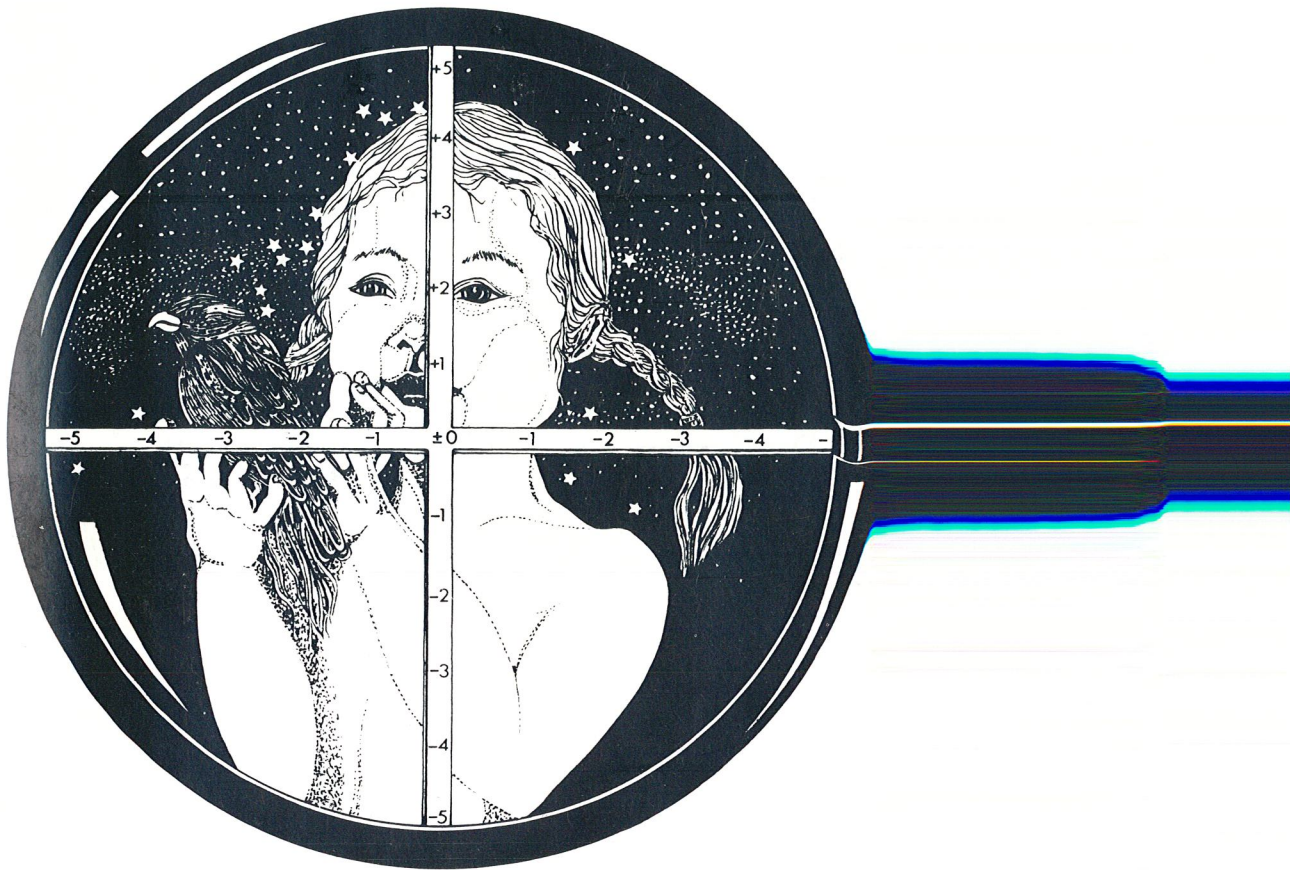

MEDELTIDSARKEOLOGISKA

META

Kraftstorg 1

223 50 LUND

92

3

THE PERCEPTION AND NOTION OF SPACE IN RELATION TO ARCHITECTURE

Introduction

In an earlier article, I have discussed the possibilities of using data on architectural remains to infer inter- and intra-site organization, with special reference to the Santa María culture in Northwestern Argentina and its site El Pichao (Bengtsson 1989; Fig. 1). The Santa María archaeological culture begins with the Regional Development period about AD 1000, continues through the Imperial period - a time of Inca influence in the region - AD 1480 - 1536, seems to continue during the Spanish-Native or Contact period AD 1536 - 1640, and can be said to break down ultimately with the defeat of Quilmes in AD 1665 (Núñez Regueiro 1978; 1990).

In this paper, I will reflect upon the perception and notion of space, again with special reference to architecture and remains of the Santa María culture, namely in the way space is conceived of by humans and the way that may be reflected in the forming and structuring of rooms and spaces in between rooms. In the perceptual process, both colour, form, meaning, emotion, and reaction are included (Hesselgren 1975: 7).

Few empirical studies have been directed at the perception of architectural space (Sadalla & Oxley 1984). Much remains to be done in this field of research, and I can hardly do more than point at some topics that I find of value and fruitful for further research.

The two and three dimensions

It is known that space perception is closely linked to the visual depth as perceived by the eyes and processed by the brain. It poses a special problem for philosophers, physiologists, and psychologists, since three dimensions cannot be specified by the two-dimensional array of light entering the eye (Concise 1987: 815). Therefore, it can be argued that space perception is not necessarily innate but may be a learned, and thus cultural, phenomenon. A study among children of two remote Bushman populations, a group of urban Zulu children, and a sample of adult Bushmen revealed intergroup differences in their perception of pictorial depth (Deregowski & Bentley 1986). At the same time, all groups did perceive depth. This would indicate, on the one hand, that the ability to perceive three-dimensionally is not

REDAKTIONELLT

Först ut i detta nummer av META är Lisbet Bengtsson från arkeologiska institutionen i Göteborg med ett inlägg, som tar upp en diskussion kring hur "rummet" uppfattas av människan och hur detta i sin tur avspeglar sig i arkitekturen. Exempel hämtas från Santa Maria kulturen i Argentina.

Fjolårets sista META-nummer behandlade bla utformningen av framtidens rapporter. Brit Solli spinner vidare på den tråden och ger fler synpunkter på hur arkeologiska texter kan utformas. Basen för hennes resonemang utgörs av en presentation av Hayden Whites ståndpunkter i ämnet.

I debattavdelningen återfinns ytterligare en koppling till META 91:4. Ämnet är det omdiskuterade rapportberget och vad som bör göras med det. Roger Blidmo presenterar här ett mycket konkret förslag till hur en nedbrytning skulle kunna gå till.

Med utgångspunkt i boken Borgar från forntid och medeltid i Västsverige delar Tor Morisse med sig av sina synpunkter på hur dagens borgforskning i Sverige bedrivs.

Det sista inlägget i detta nummer tar upp ett angeläget ämne som rör frågan kring en kommande avreglering av fält- och rapportverksamheten. Med ett exempel från en kyrkogård i Kristinehamn tas problemet med anbudsförfarande upp. Länsstyrelsen är den instans som skall göra kvalitetsgranskningen av anbuderna och frågan som här väcks är om det verkligen finns tillräckligt med resurser för detta på länsstyrelserna.

META-redaktionen i Lund

Omslagsbilden: Tina Borstam har denna gång gjort en bild som hon kallat "Den koordinerade människan".

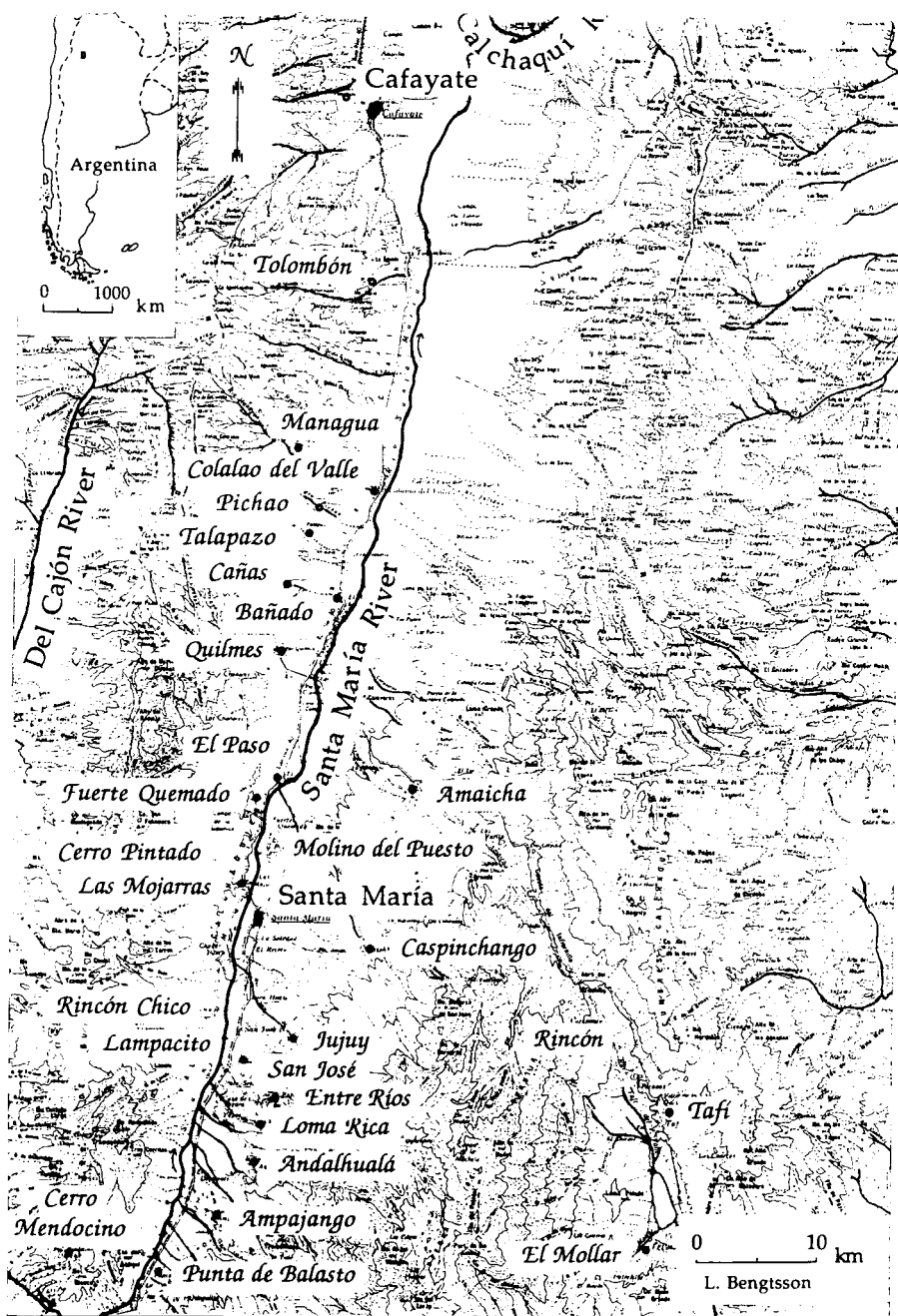

Fig. 1. Prehistoric sites in the Santa María valley and its surroundings. Where possible, the exact location of such sites has been marked with a circle. Based on Bennet *et al.* (1948) Tarrago (ms.), maps edited by the Instituto Nacional de Geología y Minería, Buenos Aires (1965; 1967), and own observations.

learned but innate and not bound to for example Western culture but, on the other, that it can be influenced by cultural factors.

For an introduction to current research on space perception, especially from a physiological point of view, see the articles based on a conference on the subject as published in *Acta Psychologica* (Sensorimotor 1986). Also the philosopher Wayne Stromberg (1989) has discussed space perception, but in a historical-scientific context.

As mentioned above, it is possible to study the perception of two and three dimensions as a human expression based on either an innate or a learned ability. Apart from such an approach, the perception of dimensions may be used as an analytical tool. It should be theoretically possible to use the two criteria of two dimensions, on the one hand, and three dimensions, on the other hand, independently by the archaeologist studying architectural remains. Thus, a surface may be divided into different, two-dimensional, activity areas. In the same way, the height dimension does not necessarily form part only of a three-dimensional spectrum. Instead, it may be seen as part of a two-dimensional, vertical surface. Staircases, ladders, ramps, as well as the various stories in one building could probably be fruitfully viewed, presented, and analysed in this manner. Furthermore, each story in such a two-dimensional vertice could be studied as a two-dimensional, horizontal plane.

Illusions in space perception

Without entering any further into a discussion on how the visual depth of three dimensions is linked to the two-dimensional array of light entering the eye, there are phenomena and illusions in space perception that are intriguing and might have some bearing upon the architectural remains of the Santa María culture.

There are relationships between design features and perceived spaciousness. Laboratory studies have demonstrated a relationship between the shape and the perceived size of a variety of objects and figures. For example, the greatest linear dimension of a rectangle is consistently overestimated. In the same way, solids with the greatest disparity of linear dimensions were overestimated the most. When humans are exposed to rooms of different shape (square to rectangular) and size, there is a substantial illusion produced by rectangularity; more rectangular rooms consistently are estimated as larger than less rectangular rooms of equal size. This effect is in-

dependent of the viewing position of the observer (Sadalla & Oxley 1984). The results in turn imply that rooms with no such linear dimensions, that is round and rounded rooms, would consistently be perceived as smaller than rectangular ones of the same objective size.

Another but probably related phenomenon is that when a person moves within a room, although difficult to measure or register, the perception and experience of the architectonical depth changes (Cornell, E. 1962).

Symbolic meaning in architecture

There is a difference between seeing an object (or building) and experiencing the space between two or various objects. Both the object and the physically delimited space around us are perceived three-dimensionally. But there is a certain difference between object and space, something which is of the utmost importance when it comes to the creation of the man made environment we call architecture, and not the least when it comes to the sensory influence that architecture may have upon us (cf. Hesselgren 1988). The visual impact of architecture and of spaces created within and without buildings changes according to the size, form, distance, texture, etc., and will influence our emotions (Cullen 1971).

It has been said that architecture is the aesthetic organization of practical reality (Cornell, E. 1962: 38). However, architecture may contain a broader spectrum than the aesthetic aspect of reality, even though it has prevalently come to stand for the artistic aspect of construction. Stemming from the greek work *architekton*, architectural has been given the meaning of 'acting through rythmical play between lines, surfaces and masses, and a design or grouping based on geometrical principles' (Svensk 1961).

Usually, the term architecture is an accolade awarded to outstandingly important and impressive buildings. Here, I am using the term in a more open way and am mainly concerned with the communicative significance of built form (cf. Duly 1979: 6-8).

It should be kept in mind here, that in societies where the production of food is not yet an industrial process, food itself retains a sacred dimension. Storehouses and granaries are often more elaborate than dwelling-houses (Duly 1979: 20). Therefore, not only buildings such as temples and living quarters but also other ones are potentially important in the study of built form, apart from their mere practical value.

As for religious buildings, they may symbolize not only a link to the

heavens but also a link to cosmic materia and to death (Eliade 1968: 28). Furthermore, for the religious human, not any one room is homogeneous. It contains breaks and splits, and it has parts that are qualitatively different from the other parts (Eliade 1968: 14). For example, in various cultures of North America and northern Asia, the dwellings have or used to have a centre pole that is given a value of world pillar or world tree, which links the earth to the sky. The cosmic symbolism is thus expressed and emphasized in the way of construction of the dwelling. The sky is thought of as a huge tent, supported by a pole in the centre; the tent pole or centre post in the house is identified as the world's pole and is also called by its name (Eliade 1968: 36).

For the religious person, there must be a centre as a basis for an orientation, a centre from where the cardinal axes originate, since only the existence of a centre makes an orientation possible. This, then, represents a cosmogony and will bring order into chaos. Each dwelling as well as a whole village is built as a centre of the world. To find one's way to the centre of the world, where cosmos was formed and started to project in the four cardinal directions is to find a link to the gods, the place where one is closest to the gods (Eliade 1968: 37, 44 - 45). That such notions can be fully vivid in the Andes today is clearly demonstrated by Gary Urton (1988).

The social importance of architectural forms and layout

According to the studies by Jan Gehl, it is a general trait that people are more interested in and give more attention to other people in their milieu than they are and do to any other aspect, such as the buildings themselves. The possibility to see and hear other people in a town or settlement also means an offer of valuable information, both about society in general and on the persons that live near by. The value of such offers is maybe best illustrated in connection with the social growth of children, which to a great extent is based on observations of the surrounding social world. In addition to orientating oneself with the surrounding social world, the possibility of seeing and hearing other people can also give ideas and inspiration to actions. You become inspired by seeing other people act. Another important need is the need to experience. The experience of other people represents a specially colourful offer of experience, rich in stimuli. The experience of people that speak and move about always represents a richness in variation and in sensory stimulation. Not one moment is like the one before or after,

when people move among people (Gehl, J. 1971: 13-15, 23).

From a biological viewpoint, man as a species has an especially developed demand to receive many stimuli from his surroundings. This demand has been one of the most essential prerequisites of the development of man (Morris 1971).

It should be clear that the layout of settlements strongly influence people's interaction, and their possibility to do so. A layout with limited possibilities of human interaction means a settlement, where such interaction is unwished for political or other reasons.

In a study of perception and notion of space, we may also include such notions within a culture as the demand of likeness to obtain a whole, contrasts, superiority and subordination in architectural features, rhythmical play, etc. In Duly's (1979: 27) words, mankind's perception of social relationships is far more significant than either climate or technological skills in deciding how he should enclose, and therefore humanize, the space around him.

Room size is - and has been - frequently used as a status marker, with high status individuals or groups commanding larger rooms. Room size also affects the phenomenology of users of rooms: larger rooms can give rise to feelings of expansiveness and freedom; small rooms may lead to feelings of confinement and crowding (Sadalla & Oxley 1984).

One aspect that must have influenced the built form and layout is the ideas of personal space and orientation in the Santa María culture. The lowly, everyday interactions between people may have been the source of their aesthetic sense of balance, proportion, and scale, of their notions of the 'correct' relationship of structure to man and structure to environment (Duly 1979: 13).

Architecture as an analytical tool for archaeologists

As for architecture, it is argued here that some statements and at least hypothetical conclusions can be made about a past society in terms of the perception, notion and use of space by that society. Patricia Gilman (1987: 538) has pointed out that architectural forms and changes in those forms can be an extremely powerful tool for understanding cultural change. That architecture can also be a strong tool in the interpretation of spatial organization and symbolism in a society is demonstrated by Linda Donley (1980) in her study of the organization and use of space in Islamic, Swahili houses

on the Kenyan coast in East Africa.

It has been stated by William Isbell (1978: 270) that the prospect of deciphering symbolic structures directly from analyses of archaeological site layouts would be infeasible without access to the ethnohistorical or ethnographical information necessary for their interpretation. This is valid to the effect that we can certainly not know as much without the ethnohistorical and ethnographical material as with such data available. At the same time it is my point that we can know something about symbolic structures by means of site layouts. Of course, suggestions upon their meaning can be based on comparisons, although not necessarily comparisons with data from the same site or even the same culture.

For example, we know that among the present-day Nuba in Sudan, house compounds may be partitioned into sections for men and women, and with a specific location of showers, granaries, sleeping quarters etc. within the compound, although without it necessarily being shown in different sizes or shapes of rooms (Hodder 1982: 139-140). In the same way, we know that one group of people will bury their dead outside the village, and in one certain area, as opposed to some other group from another village in the same region (Hodder 1982: 163). Both these examples have deep symbolic meanings although they do not necessarily show through any differences between villages in the architecture of the houses. The knowledge of such differentiations, both symbolic and practical, can help us in our work as archaeologists. What we can observe is a differentiation in finds, soil composition, etc. between rooms and parts of rooms and passages, and between different layers within a room, as well as the presence of graves within a village or the location of gravefields in certain areas outside a village, and graves with a different orientation and construction, and with different finds, as compared to the village itself.

In addition, the function of a room may very well change over time. Patricia Gilman (1987) has commented upon such a change in a long-term perspective. In the prehistoric Southwest of the U.S., there was a move of activities from underground to above ground and from the outside to the inside of structures. The changing loci of activities caused changes in architectural needs (cf. Wilshusen 1989; Gilman 1989).

The taxonomic system of dichotomization is the simplest and most frequently employed categorical procedure. As Isbell (1978) points out, the tendency to bifurcate all aspects of human experience is entrenched in

'modern' thinking as well as it was in antiquity.

Certainly, architectural remains can be studied in terms of dichotomies. The possible divisions and oppositions are enumerable and include such notions as

the *horizontal/verticality* aspect;
inside (strength and solidity of frames or walls; also insides with invisible surrounding borders)/*outside*; for the *living*/for the *dead* (such as a special corner of a house dedicated to the ancestors);
covered space (solidity and strength)/*uncovered* space (meaning direct communication with the heavens?, invisible covers);
human *body* (non-architectural) / the *external* (the architecture);
eye and brain disposition (such as eye sight and space perception)/
sizes, layout etc. in architecture.

Furthermore *visibility/unvisibility* of units, limits, transitional features; relation between space of the *gods* and space of *humans* - such as similarities or differences in their size, shape, verticality; relation between space of *humans* and space of the *dead* - such as similarities or differences in size, shape, verticality, entrances or accessibility of living quarters and graves.

Other possible categories that may - or may not - show in the architecture are

food preparation/food consumption;
male/female;
family/non-family;
sleeping/waking;
production/destruction;
fertility/barrenness; and
left/right

(cf. Gehl, I. 1971: 18, 166-167; Shanks & Tilley 1987: 169).

There can also be a division in terms of activities within and without certain rooms according to sex and age.

It should be kept in mind that a taxonomic system, with the assignment of features within a system of categories distinguished by *a priori* characteristics is not a strictly benign procedure. The drive to simplicity lures one into the false belief that, for instance, one function or characteristic of one category excludes all other functions of that category. It may also be incorrectly assumed that a dichotomy is discontinuous and bimodally distributed

(Cf. *Concise* 1987: 1107-1108).

That form or size do not in themselves indicate the function or functions of a certain space should also be clear. It is possible that man has such a tendency towards variation in his formation of space that this will be expressed whenever it is allowed for. In Sweden of today, flats are highly standardized as to sizes and shapes of the different rooms. When a building with twenty flats with flexible walls was built, it was found out that after a period of ten years, and with 38 families having lived in them, changes in flat composition had been made by 31 families. It is interesting to note that the solutions were not rational in the way that space was given maximum use but included a number of passage rooms and remarkable corners in different parts of the flats (Olivegren 1969: 17).

Below, I will give some examples of in which way both dichotomies and other criteria can be used in studies of the meaning and use of architectural space.

We first turn back to the horizontality aspect which was touched upon earlier in this paper. Within the dimension of horizontality, we may include such features as size, shape, and transitions. The size would include large rooms and house units, on the one hand, and small ones, on the other. For example, it may be the case that sheds for animals are of one size, while sheds for the harvest are of another. Equally, waking quarters may be of a different size than sleeping quarters. The shape is determined by the presence of corners and geometrical forms, and by the agglomeration of rooms. The transitional features include passages, peep-holes, doorways, thresholds, and windows.

For the verticality aspect we can consider such phenomena as one ground story, upper story or stories, and underground constructions, but also the transitional features between these planes organized on a vertical scale: fixed ladders, ramps, steps. The different levels may in turn represent different functions, in the way that foodstuffs were stored in upper stories of a specific type of country houses in the countryside of Norway in historical times, or separately built cellars were used for certain other foodstuffs in Sweden.

It should maybe be especially noted that such transitional features can have a strongly symbolic meaning, since they may represent the passage from a religious sphere to a profane or areligious sphere, for example from the house to outdoors on the horizontal scale, or the link between our

present world and cosmos, on the vertical scale (Eliade 1968).

The orientation of doorways does not necessarily have anything to do with symbolic meaning but may have a strictly practical reason, such as among the Fulani in Upper Volta, where the temporary dwelling will be oriented away from the (anticipated) rainy season storms. Instead, other groups among the Fulani orient their dwellings according to the hierarchical order, using the east-west and north-south axes to express their notion of seniority (Duly 1979: 34-35).

When comparing inside and outside, we may consider the strength and solidity of the frames or walls, and the easiness or difficulty with which they may be passed. It is also important whether there seem to have been invisible borders. We know that a football ground may have its borders marked with lime or white paint on a grass ground. In the countryside and with a ground of gravel and pebbles, the corners may instead be marked with diminutive heaps of stone, as is the case in some parts of the Santa María valley today. The material and way of forming the borders are then different than in the beforementioned case. Still, the symbolic meaning is the same: the play should be kept within a specific rectangle of a certain size. Neither the white lines, nor the heaps of stone would be visible to the eye excavating the site after some time, and we would not discover the playground on the basis of architectural installation. In case the heaps were larger, though, we might, and together with other indications such as a layer of compressed soil and details from the players' gear - lost buttons, shoe laces - and postholes for the goals, we might induce the meaning of a seemingly open or empty space with no clear limits.

The existence of square buildings among round ones may indicate the intrusion or introduction of a different religion as among the Songhai of Mali (Duly 1979: 18-19). In another case of the Songhai of Mali, beetle-like mat tents of an ovaloid form among square buildings represent a link to a past with a different economy with a nomadic life form (Duly 1979: 36-37).

It is argued by Alf Hornborg that in the Andes, the geometrical "... *transition from almost circular, via horseshoe- or U-shaped, to quadrangular representations of space ... may be cosmologically geared to the growth of hierarchy and civilization*" (Quotation, Hornborg 1990: 66). Hornborg bases his argument on both ethnographical, ethnohistorical, and archaeological data. According to Hornborg, a 'redoubled' dualism in the Andes tends to generate a quadripartite scheme built around the concept of an ab-

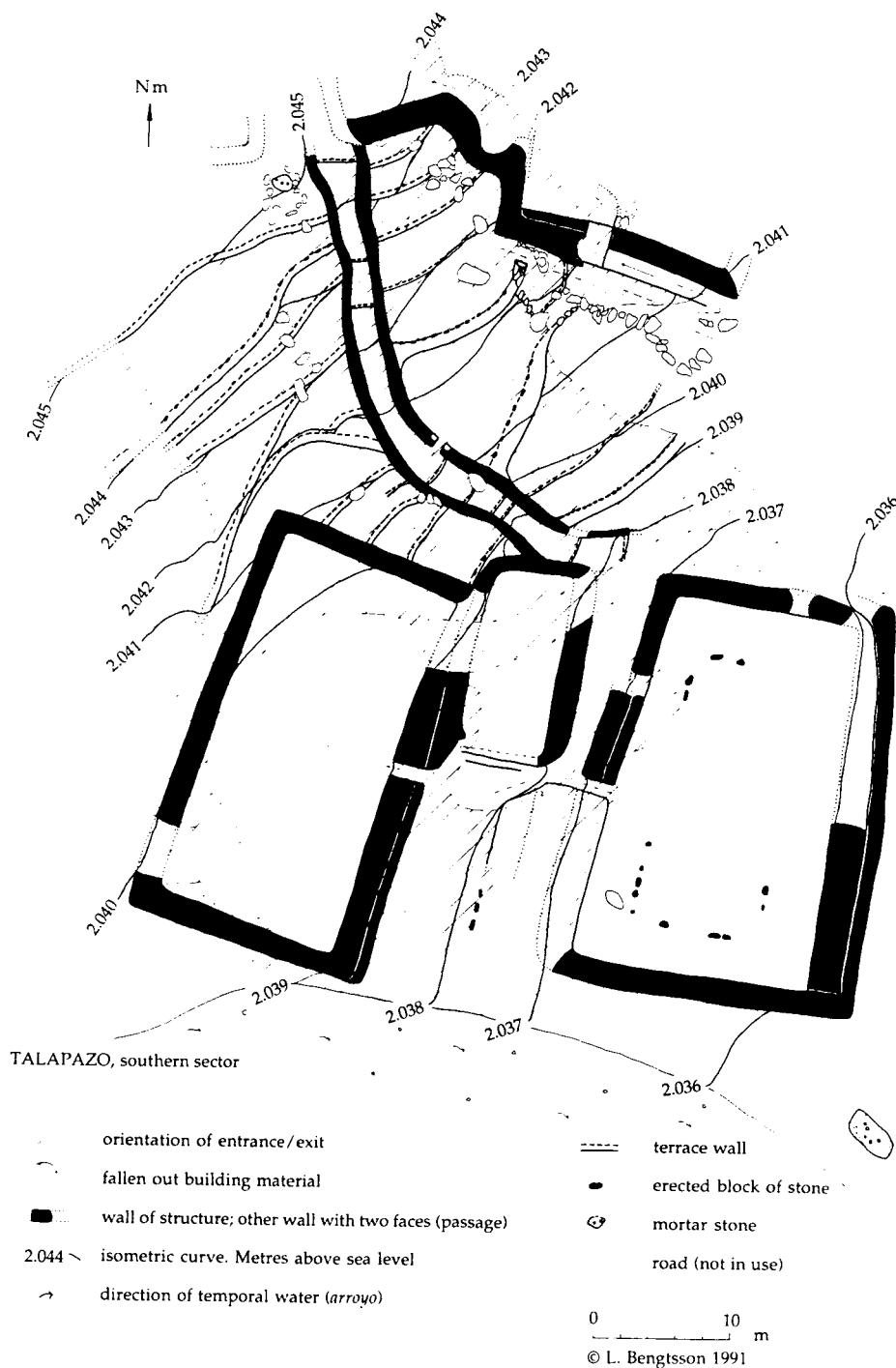

Fig. 2. The Talapazo site. Part of remains on the alluvial cone. Mapping and drawing: L. Bengtsson.

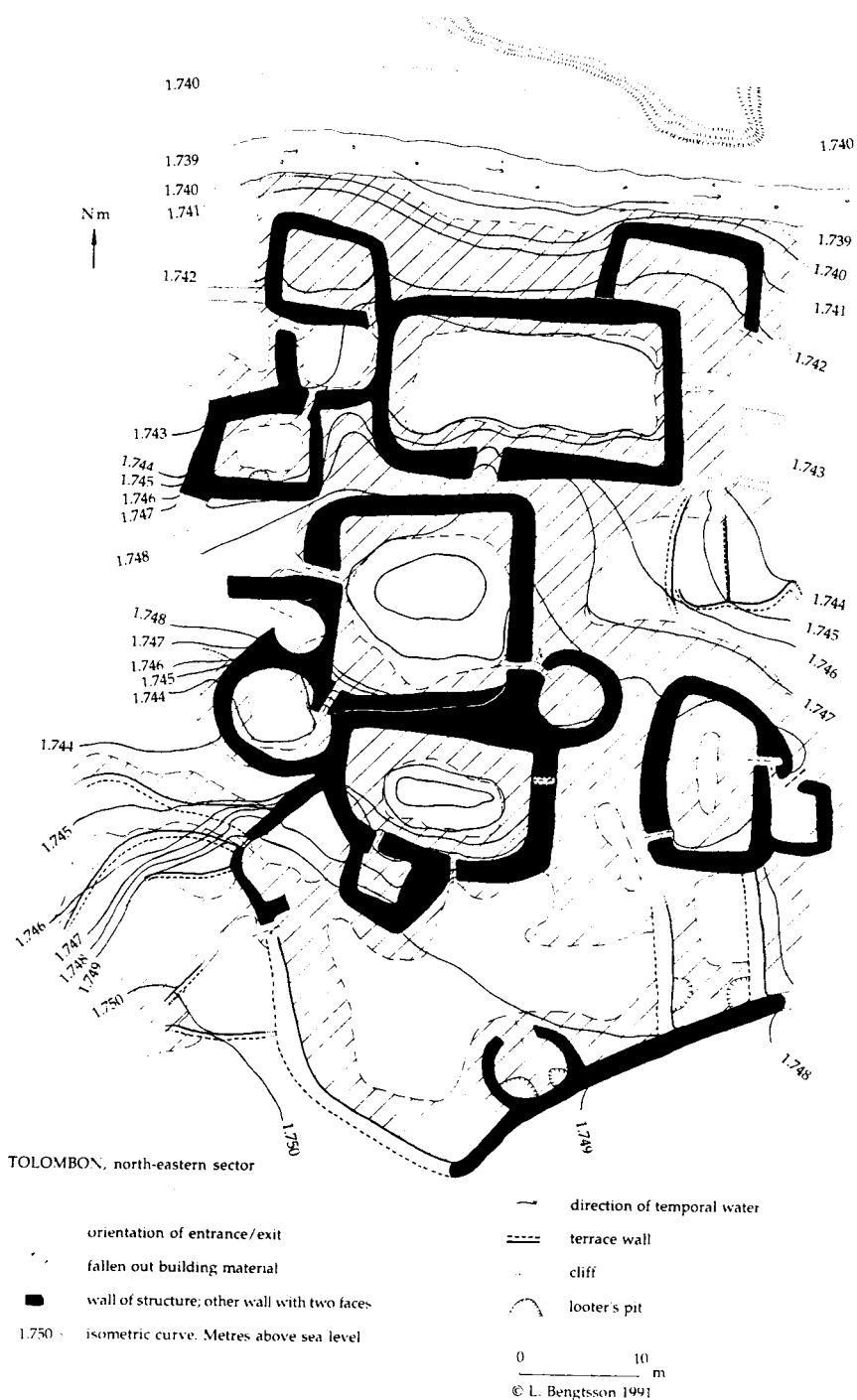

Fig. 3. The Tolombón site. Part of remains on the alluvial cone. Mapping and drawing: L. Bengtsson.

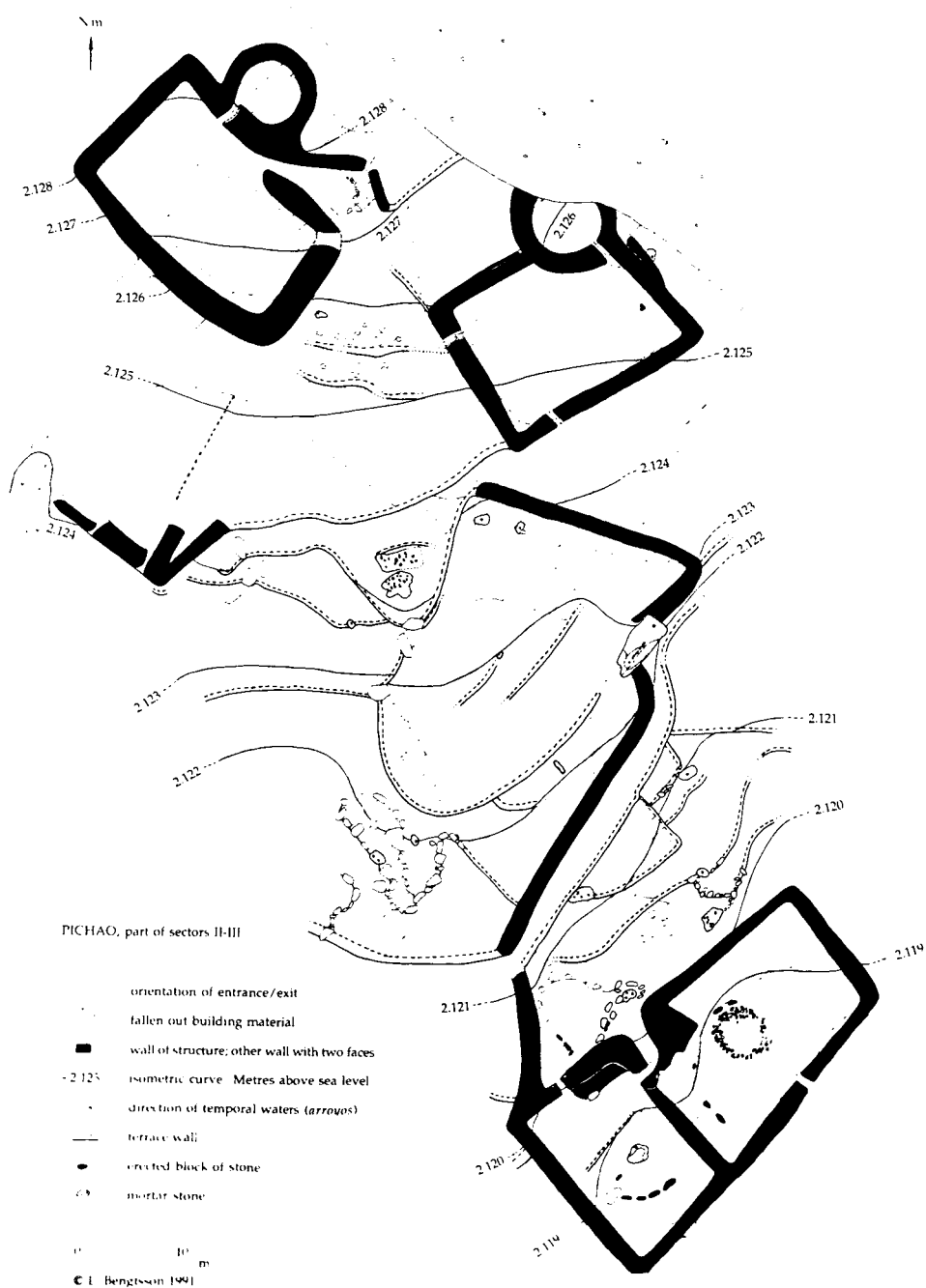

Fig. 4. The Pichao site. Part of remains on the alluvial cone. Mapping and drawing: L. Bengtsson.

solute centre. In Quechua cosmology, as opposed to that of the Bororo in central Brazil, social space is quadrangular rather than circular. While the Gé and Bororo of Brazil define the outer limits of society as circular, the expansive Andean chiefdoms refrained from defining their outer limits, but projected their underlying, concentric conception of society endlessly outward from its circular core (Homborg 1990: 71, 73).

The case of the Santa María culture, with special reference to the Pichao site

Although there are reports that settlements of the Regional Development period (AD 1000 - 1480) grew to constitute true semi-urban centres with spaces intended for plazas or markets (Núñez Regueiro 1978: 476), I have failed to recognize such spaces at any of the visited sites of the Santa María culture: El Mollar, Talapazo, Tolombón, Fuerte Quemado, Quilmes, and El Pichao (Figs. 1 - 5). The question should maybe left open until surveys and excavations of all of those sites have been carried out to a satisfying degree. For the site of El Pichao it can be stated with a high degree of certainty that such spaces were *not* accounted for in the site layout.

Since man has the tendency to stop and gather where another person or persons are carrying out any one activity, it is suggested here that the mortar stones of the sites of the Santa María culture have functioned as an attraction, not only to the one or ones that were to crush grain or other stuffs on a stone but also to the by-passers in the way that the person or persons at a mortar stone also attracted people that did not necessarily have to take that way, walking from one place to another, but rather made their way pass by. It is hypothesized here that the awareness of the location of such a block, which in some cases have as much as twenty or even thirty pits in various stages of use, and what the block represented in terms of people working there, influenced people in the way they acted and moved about. The mortar stones might have functioned in the way a square in a village or town does, or in the way the communal water pump used to do, and still does in some parts of the world, a gathering-place for people where to chat and interchange experiences and ideas.

To the human side of the architecture of the sites of the Santa María culture belongs the fact that the rooms could not and were therefore not intended to be entered by various persons simultaneously. The width of the entrances is such that they were only intended for one person at a time. If

an entrance only has room for one person at a time, it has the effect that each individual who enters the room can be clearly distinguished by persons within the room. We do not know, whether this was necessary or even intentional in this case. Another explanation would be that wider entrances were simply not needed, due to a low intensity in the traffic of people, due to the fact that the people moved only little into and out of buildings and rooms, or that the number of individuals was so low that the risk to bump into any other person when entering or leaving a room was minimal. It should be kept in mind here that the entrances are quite deep, since the thickness of walls is roughly of one metre and sometimes even nearly two metres (Fig. 5).

Both the attached semicircular structures and the large rectangular ones on the alluvial cone of the Pichao site have only one entrance. As mentioned in an earlier article (Bengtsson 1989), all attached semicircles only have access from a rectangle, and do not have an independent entrance from the outside. This means that access to the buildings could be easily

Fig. 5. The wall of a rectangular structure at Talapazo. To the left and on the inside of the structure erected slabs can be seen. Photo L. Bengtsson.

controlled from the inside of a rectangle, and from the doorway itself.

As I referred to above, when humans are exposed to rooms of different shape and size, there is a substantial illusion produced by rectangularity. The phenomenon might have been known to the people of the Santa María culture so that this illusion was taken into account for room design. The large, rectangular rooms or yards do contrast with the small circular and semicircular rooms. The illusion in space perception emphasizes the difference. I therefore interpret the large, rectangular structures as having been of greater importance than the small and rounded, at least in a symbolic sense.

The inhabitants of Pichao were not aided by a circular layout or, as it seems, by pillars in courts to determine the 'way' of the sun; they could not follow the cycle of the year in their village layout. At the same time, it seems inevitable for an agricultural society to develop methods to determine when to sow different crops, when to harvest, etc. One possibility is that they were instead aided by the rising and setting of the sun, the moon and other celestial bodies behind certain natural 'phenomena', such as mountain peaks, V-shaped gaps between peaks, etc., as is still the case in parts of the Andes. The celestial bodies studied for such purposes include - apart from the sun and the moon - stars, constellations, dark clouds, and even the whole Milky Way (Urton 1988). Unfortunately, we do not have such data available for Pichao or other communities in the region. One difficulty in determining such points in the terrain is that the old Caca, Kakán or Kakana language is extinct. A dictionary was composed by the Spanish jesuit father Alonso de Barzana (Bárcena) while working as a missionary in Tucumán 1587 - 1593, but it is now lost (Berberián 1987: 247, 252; Piossek 1984: 124, 138). Another difficulty is that at least in the case of Pichao, people living there today to a great extent come from or are descendants of people from other regions, also from within Bolivia, and there is no certainty of any continuity in the habitation of the site from the time of the Santa María culture and to our days. There are also documents showing that inhabitants of the Santa María valley were transferred to the valley of Choromoros in the 1600's, to serve Spaniards there (Noli et al. 1992: 6, 11).

In contrast to the sites studied by Hornborg (1990), the sites of the Santa María culture visited show *no* axis, *no* centre and *no* focal point, and they do not show any clear divisions of sites or of parts of sites. According to

the sites of the Santa María culture visited, work and residence were closely integrated. Agricultural terraces and domestic space in the form of houses often lie intermingled. In fact, they are at instances integrated to the degree that it is difficult to determine whether houses stand among the fields or the fields are laid out among the houses (Figs. 2 - 4).

Hornborg (1990) argues that features such as an axis, a centre, and a focal point are characteristic of various sites of the Amazonian and central Andean cultures and that those characteristics link them together. Since the sites of the Santa María culture of the south central Andes do not show those features, that would indicate that the Santa María culture pertains to a separate tradition as compared to that of the central Andes as well as that of the Amazon, where such phenomena are characteristic.

The generally accepted idea is that the Regional Development period (AD 1000 - 1480) including the Santa María culture should not be considered the result of a totally autochthonous development, nor as totally imposed from the outside (Núñez Regueiro 1978).

As far as architectural layout and its implications are concerned, in case the Santa María culture is to be seen merely as the result of a regional development, with no significant relationship to at least neither the central Andean nor the Amazonian tradition, there should be antecedents within the region. Núñez Regueiro (1978: 469) reports a relative diversity of settlement patterns in the Formative period (200 BC - AD 1000) but unfortunately, the knowledge of the architecture of that period in the Mountain Valley sub-area of northwestern Argentina is far from satisfying.

Since classification plays a critical role in the human world, the room structures as well as other features at El Pichao should not be considered as incidentally representing different forms but rather as representing a manipulation of space, of spatial entities, of spatial relationships.

In the architecture of the Santa María culture there is a tendency towards abstraction in the form of geometrical figures such as parallelepipeds, cylinders, and semicircles. The combination of the round and rounded with the rectangular, the small with the large, the agricultural fields with the houses and yards follow a pattern. The geometrical figures may be said to constitute an elementary sphere of motifs in the language of form. Certainly, it is an intriguing question what symbolic scope or importance those motifs had for the people of that culture.

The architectural remains of the Santa María culture show a strong ele-

ment of tradition. The architectural remains of the culture give the impression that there was such an interplay between the architectural partitioning and forming of rooms and the way of life of the inhabitants that the architecture and its creators and inhabitants came to represent a way of living that was stable through generations. The small variations that do occur would represent the variation of human action within that tradition, a record of the various dimensions that human life contains. Where tradition is strong, it is a mistake for the builders to deviate from it, and those who do so are likely to suffer the sanctions also laid down by custom. The small variations that occur might represent a human tendency towards variation, whenever it is permitted.

Lisbet Bengtsson
Göteborg

Litteratur

- Bengtsson, L. Architectonical Features as a Way to Study Socio-Political/Economic Organization. *El Pichao 1989. First report from the project Emergence and Growth of Centres. A case study in the Santa María Valley, NW Argentina*. Ed. Cornell, P. & Sjödin, S. Report prepared at the Dept. of Archaeology, University of Gothenburg. 1989.
- Bennett, W. C., Everett F. Bleiler and Frank H. Sommer *Northwest Argentine archaeology*. 1948.
- Berberián, E. E. *Crónicas del Tucumán. Siglo XVI*. Comechingonia, Revista de Antropología e Historia. 1987.
- Concise Encyclopedia of Psychology*. Ed. Raymond J. Corsini. 1987.
- Cornell, E. *Arkitekturen som kunstart*. Humanistiske arkitekturstudier. 1962.
- Cullen, G. *The Concise Townscape*. 2nd, rev. ed. (1st ed. 1961). 1971
- Deregowski, J.B. & Bentley, A.M. Perception of Pictorial Space by Bushmen. *Int. Journal of Psychology* 21 (1986). Pp. 743-752. 1986.
- Donley, L. W. *House Power: Swahili Space and Symbolic Capital. Structuralism and Symbolism in Archaeology*. Conference proceedings. 1980.
- Domestic Architecture and the Use of Space*. Ed. Kent, S. 1990.
- Duly, C. *The Houses of Mankind*. 1979.

- Eliade, M. *Heligt och profant*. (1st ed. in German in 1957: *Das Heilige und das Profane*.) 1968.
- Gehl, I. Bo-miljø. Statens Byggeforskningsinstitut, SBI-Rapport 71. 1971
- Gehl, J. *Livet mellom husene*. 1971.
- Gilman, P. A. Architecture as Artifact: Pit Structures and Pueblos in the American Southwest. *American Antiquity* vol. 52, no. 3. Pp. 538-564. 1987.
- A Response to Wilshusen. *American Antiquity*, vol 54, no. 4. Pp. 834-836. 1989.
- Hesselgren, S. Fysik contra psyke: en uppsats. *Donn Scandinavia*. 1988.
- *Man's Perception of Man-Made Environment: An architectural theory*. 1975.
- Hodder, I. *Symbols in Action. Ethnoarchaeological studies of material culture*. 1982.
- Hornborg, A. Highland and Lowland Conceptions of Social Space in South America: Some Ethnoarchaeological Affinities. *Folk*. Vol. 32. 1990.
- Instituto Nacional de Geología y Minería
- Hoja 11 e. Santa María. *Base topográfica para la carta geológico-económica de la República Argentina*. 1965.
- Hoja 10 e. Cafayate. *Base topográfica para la carta geológico-económica de la República Argentina*. 1967.
- Isbell, W. Cosmological Order Expressed in Prehistoric Ceremonial Centers. *Actes du XLIIe Congrès International des Américanistes*, vol. 4. Eds. Albert, B et al. 1978.
- Morris, Desmond *Det mänskliga menageriet*. 1971.
- Noli, Estela, M. Margarita Arana and Ana Carbonel
Los Pichijaos. *Pueblo del grupo Paccioca al momento del contacto. Su articulación con el mundo colonial*. Instituto de Arqueología, Universidad Nacional de Tucumán. 1992.
- Núñez R. V. Considerations on the periodizations of Northwest Argentina. *Advances in Andean Archaeology*. Ed. David L. Browman. The Hague. Pp. 453 - 484. 1978.
- Orígenes de la ocupación del espacio en el sitio STucTav 5 (El Pichao). *El Pichao 1990. Second report from the project Emergence and Growth of Centres. A case study in the Santa María Valley, NW Argentina*. Ed. Cornell, P. & Sjödin, S. Report prepared at the Dept. of Archaeology, University of Gothenburg. 11 pp. 1990.

- Olivegren, J. Bostad och Mentalhygien. *K-Kontur* 1969/2. Pp. 6-17. 1969.
- Piossek Prebisch. T. *Relación histórica de Calchaquí. Escrita por el misionero jesuita Padre Hernando de Torreblanca en 1696*. Modernized version, notes and maps by Piossek Prebisch, T. Ediciones Culturales Argentinas. 1984.
- Sadalla, E.K. & Oxley, D. The Perception of Room Size: The Rectangularity Illusion. *Environment and Behavior*, vol. 16, No. 3, May 1984. Pp. 394 - 405. 1984.
- Sensorimotor Interactions in Space Perception and Action. *Acta Psychologica*, International Journal of Psychonomics. Vol. 63 (1986). Eds. Bouwhuis, D. G. et al. 1986.
- Shanks, M. & Tilley, C. *Re-Constructing Archaeology. Theory and Practice*. 1987.
- Stromberg, W. H. Helmholtz and Zoellner: Nineteenth-Century Empiricism, and the Theory of Space Perception. *Journal of the History of the Behavioral Sciences* vol. 25, no. 4 (Oct. 1989). Pp. 371-383. 1989.
- Svensk Uppslagsbok* 2nd rev. ed. 1961.
- Tarragó, M. N. ms. *Sociedad y sistema de asentamiento en Yocavil*. Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas, Universidad de Buenos Aires.
- Urton, G. *At the Crossroads of the Earth and the Sky. An Andean Cosmology*. 2nd, rev. ed. 1988.
- Wilshusen, R.H. Architecture as Artifact - Part II: A Comment on Gilman. *American Antiquity*, vol. 54, no. 4. Pp. 826-833. 1989.

HISTORIENS OG ARKEOLOGIENS POETIKK – Å SKRIVE OM FORTID. EN PRESENTASJON AV HAYDEN WHITES META-HISTORIE.

Om 80-tallets diskursive trender

META nr. 4/91 tar opp spørsmål omkring det å skrive arkeologi. Spesielt vektlegges problemer omkring hvordan det såkalte rapportberget skal elimineres og hvordan fremtidens gravnings-rapporter bør utformes. Jes Wienberg ser en sjanse til å presentere noen ideer omkring det å skrive arkeologi med herkomst i 80-tallets post-prosessuelle diskurs. I tillegg minner han oss om at diskusjonene omkring kulturforskningens poetikk ikke er et særarkeologisk fenomen; se f.eks: Clifford 1988, Clifford & Marcus 1986, Marcus & Cushman 1982, Geertz 1988, Manganaro 1990, Marcus & Fischer 1986, Rosaldo 1989, Stoller 1989, Van Maanen 1988. Det merkelige er at den etnografiske poetikken, som i sitt idegrunnlag er svært likt Shanks & Tilley (1987a, 1987b, 1989) mangfoldige ideer, har sitt utspring på amerikanske universiteter. Motstanden mot den postprosessuelle arkeologiens "shanksandtilleyism" har vært særlig sterkt uttalt blant amerikanske arkeologer (f.eks. Binford 1989, Earle & Preucel 1987, Watson 1990). Undrer meg på om Binford & Co er helt klar over hva de har i vente på hjemmebane i og med den tilknytning nordamerikansk arkeologi har til "Departments of Anthropology"? Nå er heller ikke de etnografene som boltrer seg i mer eller mindre (post)modernistisk tankegods ukontroversielle blant sine egne (Roth 1989). Professor Arne Martin Klausen fortalte meg at på sosialantropologi i Oslo var det ingen som var interessert i den nye trenden. Den hadde Fredrik Barth tatt livet av gjennom en seminarserie for et par år siden (pers. komm. A.M. Klausen november, 1990). Jeg moret meg etter denne smule informasjon, med å kjøpe "Hovedfagsstudentenes Årbok 1991" utgitt og skrevet av forskerstudentene på det institutt hvor professor Klausen har sitt virke. Denne årboka var gjennomsyret av impulser fra den nye trenden "som ingen interesserte seg for".

Om poetikk og sannhet

Hva innebærer "*a poetics of archaeology*", en arkeologiens poetikk? For det første; det ovennevnte engelske uttrykk må ikke oversettes til, og blandes sammen med uttrykket "*poetisk arkeologi*". Dette er en meget utbredt

misforståelse, bl.a. Wienberg 1991. Poetikk er læren om diktekunstens vesen, form og virkemidler; poesiens teori. Den danske poet og filosof Per Aage Brandt sier at ved poetikk kan vi forstå ikke den umulige viten om det poetiske, men en meget mulig viten om dets omstendigheter, dets betingelser. *"Om den spærrende stregs skrøbelighet og rytmens overskridende indgreb"* (Brandt 1986:104). Der streken er syntaksen, systemet, og rytmen er opprør, frigjøring fra regelmessighetens tyranni; det er dette som er skrift; tekster som når det gjelder sjanger både kan være poetisk/lyriske og prosaiske. Poetikk handler om skrivekunstens muligheter, narrasjons-sjangere og forteller-teknikker.

Opprøret fra de amerikanske etnografer og de britiske arkeologer dreier seg om et påtrengende ubehag ved kulturvitenskapenes tradisjonelle tekstlige uttrykk, der språket oppfattes som et redskap til representasjon av feltefaringer; et medium som skal representere kjensgjerninger. Forlegenhet kleber også ved begrepene sannhet og kunnskap; at vi som "empiriske feltevitenskaper" drar ut i verden og landskapet og "finner" sannheten. Disipliner som arkeologi og etnografi kommer i en pinlig knipe når forskere ikke lenger er overbevist om at sannheten finnes "der ute", men at den avhenger mindre av hva vi kan finne, enn hva vi kan finne på (Solli in press 1992a). *"Når påstanden om, at sandhed er skabt snarere end fundet, skønt den har været længe undervejs, endnu er ret ilde hørt, er det formodentlig fordi den ofte forveksles med en påstand om, at ikke blot sandheden, men også verden skulle være vores frembringelse. Det er naturligvis noget sludder"* (Christensen & Haugaard Jeppesen 1990:6). Richard Rorty fremholder at når *"sandheden ikke er derude, (betyr det) at hvor der ikke er sætninger, er der ingen sandhed, at sætninger er elementer i menneskelig sprog, og at menneskelige sprog er menneskelige frembringelser. Sandheden kan ikke være derude, fordi der ikke kan være sætninger derude. Verden eksisterer uafhængigt af os, men vores beskrivelser af den gør ikke. Kun en beskrivelse af verden kan være sand eller falsk; verden i sig selv kan ikke"* (ibid.). Christensen & Haugaard Jensen skriver dette i forbindelse med en kommentar til Richard Rortys bok "Contingency, irony, and solidarity" (Rorty 1989). En bok som anbefales på det varmeste for alle vaklevorne tvilere og ironikere som ennå ikke har tenkt det de har tenkt å tenke her i livet.

Om arkeologiens poetikk

Shanks & Tilley legger, spesielt i artikkelen "Archaeology into the 1990s",

avgjørende vekt på det å skrive arkeologi, "*writing archaeology*". De ønsker å stille spørsmål omkring tradisjonell stil og retorikk. Det å skrive omformer, og Shanks & Tilley fremholder at det viktige er innskrivningen av den materielle teksten i nåtiden, den aktive transformerende prosess. Dette står, etter min mening, noe i motsetning til Ian Hodders oppfatninger; han er mer opptatt av tolkningen, lesningen av fortidens tegn, en mer passiv, absorberende prosess (Solli 1990:10). Det blir imidlertid noe demagogisk over Shanks & Tilley når de hamrer i vei med sitt "*writing archaeology*"-dogme. Jeg savner en mer dyptgående analyse av hva dette egentlig dreier seg om. I boka "*Re-Constructing Archaeology*" (1987a) redegjør de til en viss grad for sitt syn. Underkapitler som "*Text and rethoric*", "*The archaeologist as 'storyteller'*", "*Archaeology – narrative*" og "*Truth and archaeology as narrative*", forteller oss at de har klare ambisjoner om å kaste lys over "innskrivnings"-problematikken. Aristoteles, Nietzsche, Adorno, Benjamin og Ricoeur vises til som sentrale referanser i denne sammenhengen. Til tross for at det henvises til de største guder på den filosofiske himmel, har jeg etter mange gangers gjennomlesning en følelse av å ha vært utsatt for to evangeliserende emissærer. I snart tre år har det vært min oppgave å formidle denne poetikkdiskursen til mellomfagsstudenter (tilsvarer C-kurs) i Oslo. For hvert år blir kjenslen av å være utsatt for korstogslignende overbevisninger sterkere. Jeg savner både åpenheten, det formidlende og mangfoldige, det fragmenterte og demokratisk folkelige som Shanks & Tilley så bombastisk propaganderer for. Kort sagt; jeg savner tvil og humor!. Jeg savner også grundigere bakgrunnsanalyser for de sterke standpunkter de to herrer nå har fremført i en årrekke, men som har resultert i få større "innskrivninger" av fortidens materielle tekster i nåtiden, bortsett fra Tilley 1991.

Shanks gir oss et visst håp om at den meta-teoretiske diskurs skal omsettes i en slags meta-praksis (Shanks 1990, 1992). I innledningen til sin siste bok skriver han om "*of locating the practices and pleasures of archaeology not just within the mind but within the body: embodied experience*" (Shanks 1992:1). I et innlegg på den nordiske TAG-konferansen i Bergen høsten 1990 brukte jeg omtrent de samme ordene i en slags intuitiv forutsigelse omkring 1990-tallets arkeologi: "*an archaeology not only good 'to write', but also good 'to live'; an archaeology of the body and experience*" (Solli 1992:107). Min oppfatning av "*forkroppsliget erfaring*" innebærer imidlertid en aktiv oppsøkning av arkeologiske landskap ute og ikke minst

en dialog med mennesker som lever i disse landskap den dag i dag. En form for erfaring som jeg ikke kan oppleve inne i bibliotekenes landskap enten de nå ligger i Oslo, Berkeley eller Cambridge. Bortsett fra enkelte lette ekskursjoner og "visits" (Shanks terminologi) til spektakulære ruiner, monumenter og greske leirkar, befinner Shanks seg bak skrivebordet og i biblioteket. Leseren opplever nok en gang at innholdet i innledningens programmatisk tekst vaskes bort som skrift i sand.

Siden Shanks & Tilley er avgjørende opptatt av "writing archaeologies", er jeg forundret over at de ikke referer mer utførlig til en idehistoriker, hvis verker er en møteplass både for litteraturteoretiske og historiografiske diskurser; nemlig Hayden White (1973, 1978, 1987). I boka "Social Theory and Archaeology" referer de perifert til White 1978, men ikke i direkte sammenheng med "innskrivningsproblematikken" (Shanks & Tilley 1987b:196). Ian Hodder viser til White og mener han representerer en trend som i likhet med Clifford & Marcus 1986; *"place a renewed emphasis on rhetoric, on writing from the point of view of the reader rather than the writer"* (Hodder 1989:273). At White henter sine begreper fra den klassiske retorikken er udiskutabelt, men at han skulle legge større vekt på leserens synspunkter enn skriverens synspunkter er jeg ikke enig i. Det er andre punkter i hans teoretiske partitur jeg ser som mer sentrale.

White forsøker å binde poetikkens og retorikkens teorier sammen med historieforskningens teorier og praksis. En annen sentral tenker innenfor denne diskursen er Paul Ricoeur og hans nesten kaleidoskopiske verk "Temps et Récit, vol. 1–3" publisert på fransk i perioden 1983–85 og på engelsk 1984–88. Det siste verket kom trolig i engelsk oversettelse for sent til at Shanks & Tilley (1987a og b) kunne ta hensyn til det. Men Hayden White har vært på banen lenge. Nedenfor følger en kortfattet presentasjon av noen av Whites ideer om det å skrive tekster om fortiden. Men jeg oppfordrer leseren til ikke å nøye seg med tekster av arkeologer som kommenterer filosofer etc. Les originalen.

Denne oppfordringen er selvfølgelig et eksempel på åpenlys inkonsistens; en selvmodsigelse brakt til torgs av en arkeolog som finner glede i nettopp å "kommentere", og enda verre; hun finner også glede i å målbære slike usammenhengende resonnementer. Kort sagt; det inkommensurable og uferdige (jfr. Morin 1990). Hun kjenner seg i slekt med Rortys definisjon(!) av en ironiker: *"I shall define an 'ironist' as someone who fulfills three conditions: (1) She has radical and continuing doubts about the final*

vocabularies she currently uses, because she has been impressed by other vocabularies, vocabularies taken as final by people or books she has encountered; (2) she realizes that argument phrased in her present vocabulary can neither underwrite or dissolve these doubts; (3) insofar as she philosophizes about her situation, she does not think that her vocabulary is closer to reality than others, that it is in touch with a power not herself. (...). (Ironists are) 'meta-stable': never quite able to take themselves seriously because always aware that the terms in which they describe themselves are subject to change, always aware of the contingency and fragility of their final vocabularies, and thus of their selves" (Rorty 1989:73–74).]

Hayden White; fragmenter av et forfatterskap.

White er ikke noen sentral figur hverken i norsk historie-eller arkeologidebatt. Mitt første møte med Whites tekster var i forbindelse med et forskerutdanningseminar på Isegran i april 1991. Der holdt Werner Poensgen et innlegg kalt "Narrasjon og narreri" (Poensgen 1991). Professor Kåre Lunden er en av de få norske historikere som i et par-tre tiår nå har interessert seg for problemer av mer teoretisk og prinsipiell art (f.eks. Lunden 1972, 1991). Men heller ikke han hadde hørt om White før ovennevnte seminar. For meg ble møtet med Whites ideer en åpenbaring, men forklarelsens lys skulle komme til å svekkes noe da jeg i løpet av høsten 91, bortgjemt i UC-Berkeleys biblioteker, fikk anledning til å fordype meg i emnet. White er krevende og Ricoeur er enda verre! Meg Conkey og Alison Wylie fortalte meg at på en konferanse i Cambridge om "Interpretative Archaeology" i september 1991, holdt Ian Hodder et innlegg der han presenterte ideene til, gjett hvem? En av de påkostede og uunngåelige seminarrapporter fra Cambridge vil nok snart fortelle oss om nye husguder.

Hayden White er professor i "history of consciousness and Presidential Professor of Historical Studies at the University of California at Santa Cruz". Ingen smågutt med andre ord. I 1973 kom boken "Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe". I introduksjonskapitlet, som har tittelen "The Poetics of History", legger han frem sine grunnleggende ideer.

Om narrativitet og narrasjon

Hva er "narrativitet" – "det å fortelle"? Hva er en "narrasjon" – "en fortelling"? Begrepet "narrativitet" har de siste 10–15 år antatt stadig mere diver-

gerende betydninger. Fra *"tekstvidenskabens og tekstanalysens side må (det) revideres og præciseres, hvad der egentlig menes med narrativitet"* (Sonne & Grambye 1987:8). Mitt inntrykk er at hele biblioteker kan fylles med litteratur omkring emnet og jeg tror at vi for vårt formål bør nøye oss med en ganske generell definisjon av begrepene. Og Aristoteles er fremdeles et godt utgangspunkt i følge Harley Sonne og Christian Grambye. Aristoteles sammenligner det narrative med fabelen (mythos) og bestemmer på *"normativ vis fabelens forløb: det er en 'efterligning af en i sig selv afsluttet og fuldstændig handling, som har et vist omfang'*. Ved fuldstændig forstår Aristoteles følgende: *"Fuldstændig er nu det, som har en begyndelse, midte og slutning' "* (ibid.:9–10). Elementer i f.eks. narrasjonssjangeren "tragedie", står i et strukturelt forhold til hverandre innenfor et avsluttet hele. Tredelingen i begynnelse, midte og slutt er fortsatt et av de mest sentrale kjennetegn i teorier omkring det narrative (ibid.:11). Fortellinger, betraktet som beskrivelser av sammenkjedede handlinger - folkloristiske, mytiske og litterære fortellinger, lå til grunn for de første narrative analyser, bl.a. utført av Lévi-Strauss (Semiotik, spragteoretisk ordbok:163). Nettopp dette med å binde sammen, skape koherens, går igjen i definisjoner av narrativitet of narrasjon: *"Narratives,..., contain indefinitely many ordering relations, and indefinitely many ways of combining these relations. It is such a combination that we mean when we speak of the coherence of a narrative, or lack of it.(...). ...it should be clear that a historical narrative claims truth not merely for each of its individual statements taken distributively, but for the complex form of narrative itself"* (Mink, 1978, sitert i White 1987:46). Nå er ikke Mink og White helt på linje når det gjelder muligheten for å avdekke "det sanne", men Minks definisjon av narrativitet står ikke i motsetning til Whites prosjekt forøvrig. Om de historiske fortellinger sier White: *"The events must be not only registered within the chronological framework of their original occurrence but narrated as well, that is to say, revealed as possessing a structure, an order of meaning, that they do not possess as mere sequence"* (White 1987:5). "Annaler" er opptegnelse av etterfølgende begivenheter, og en første strukturering av hendelser i annalistiske fortegnelser skjer ved omformingene av dem til en fortelling. Begivenheter tilkjennes visse formbærende og strukturende funksjoner ved å bli tolket som begynnelse, overgang fullbyrdelse o.l. Slike tolkninger er i følge White svar på spørsmål av typen: *"What happened next?". 'How did that happen?'. 'Why did things happen this way rather than that?'. 'How did it*

all come out in the end?' These questions determine the narrative tactics the historian must use in the construction of his story" (White 1973:7). Alle disse spørsmålene omkring forbindelser mellom begivenheter som gjør dem til elementer i en fortelling, en historie, må holdes adskilt fra spørsmål som " 'What does it all add up to?' og 'What is the point of it all?' " (ibid.). Dette er spørsmål som har med strukturen til hele "knipper av hendelser" (sets of events) å gjøre, de betraktes som en fullstendig fortelling " and call for a synoptic judgment of the relationship between a given story and other stories that might be 'found', 'identified', or 'uncovered' in the chronicle" (ibid.).

Jeg har, på helt amatørfilologisk grunnlag, undret meg over den etymologiske sammenhengen mellom det å telle og det å fortelle. Og denne eksisterer jo ikke bare på skandinaviske språk. På engelsk finnes ordene "to count" og "an account", og på litt gammelmødig engelsk er det fremdeles tillatt å bruke "to tell" i betydningen å telle. Tysk opererer med verbet "erzählen" og substantivet "Erzählung" og ordet for å telle er "zählen" og for tall "Zahl". I fransk har vi verbet "raconter" (å fortelle) og substantivet "le conte" (fortelling), ordet for å telle er "compter". På spansk finnes ordet "contar" som betyr både å telle og å fortelle, og "un cuento" og "una cuenta" som betyr henholdsvis fortelling og regning. Å telle og å ramse opp ser ut til å være i etymologisk slekt med det å fortelle en historie i både den germanske og den romanske språkfamilie. Konnotasjonen bli da at det å kjede sammen elementer til en "sluttsum", selve oppsummeringen av hendelser, vil etter hvert utgjøre en fortelling. Men det er nettopp denne akkumulative, så og si kvantitative opphopning av fragmenter/fakta, i slags nøytral sluttsum som White ikke et øyeblikk tror utgjør en fortellings grunnsteiner. Det er andre strukturerende elementer enn begivenhetene selv som er virksomme. Han setter faktisk pre-figurative dybdestrukturer, troper, som han kaller dem, foran hendelsene selv. Mer om disse senere.

Forholdet mellom narrativitet og historie var gjenstand for livlig debatt på 60-tallet mellom engelskspråklige filosofer, f.eks. W.B. Gallie, Morton White og Arthur Danto (Carr 1986:7). Litteraturvitenskap har selvfølgelig en lang tradisjon for studier omkring narrativitet, f.eks. fransk strukturalistisk og senere post-strukturalistisk litteraturteori som legger sterk vekt på studier omkring narrativitet, f.eks. Roland Barthes. *"These two lines of development, philosophy of history and theory of literature, ran parallel, without much reciprocal influence, until the appearance of Hayden White's*

Metahistory in 1973" (Carr 1986:8). White, som er idehistoriker, anvender teknikker fra litteraturkritikken på historiske klassikere som verker av Hegel, Ranke, Droysen, Tocqueville m.fl. Han setter også sin kritikk i sammenheng med 60-tallets narrativitetsdebatt. Poul Ricoeur gjør på 80-tallet noe lignende i sitt verk "Time and Narrative", han analyserer imidlertid ikke 1900-tallets klassikere, men verker innenfor den franske "Annales"-skolen. Braudel, Le Goff etc. var jo sterk anti-narrativistiske i sine programmerklæringer omkring hva historieforskning burde være. De var opptatt av en sosialvitenskapliggjøring av historieforskningen, bl.a. også de i varierende grad inspirert av strukturalismen. Ricoeur finner at også i "annalistenes" verker ligger narrative strukturer og vinklinger gjemt. Ifortsettelsen skal jeg kort forsøke å gjøre rede for hva jeg oppfatter som sentrale punkter innenfor Hayden Whites forfatterskap og som kan ha relevans for den diskusjon som pågår omkring "the writing of archaeologies".

Om fiksjon og faksjon, troper og plot

Whites prosjekt dreier seg i hovedsak omkring spørsmål som: Hva skjer når vi forsøker å fortelle noe om fortiden? Hva utgjør "historievitenskapens" egenart? Hvordan skapes tekster omkring fortiden? Hva er spesielt ved den historiske tilnærmingens måte (metode)? Hva er det som representeres i et historisk verk? Hans analyser kretser alltid omkring disse punkter:

1. Forholdet mellom "det sanne" og re-presentasjon av fortidige virkelighet.
2. Forholdet mellom fiksjon (poesi, prosa, skjønnlitteratur) og "faksjon" (faghistorie, "vitenskaplige" tekster, sakprosa).
3. Forholdet mellom narrasjonssjangere (mode of emplotments) og forteller- og argumentasjonsteknikker.
4. Forholdet mellom retoriske pre-figurasjoner (mestertroper) og historiske fakta (f.eks. hendelser, handlinger, materielle levninger).
5. Forholdet mellom kaos, tilfeldigheter, det "kontingente" i virkeligheten og det narrativt strukturerende og koherente i historiske tekster omkring fortidige virkelighet.

Louis Mink oppsummerer Whites posisjon slik: " 1. *That the world is not given to us in the form of well-made stories*; 2. *that we make such stories*; 3. *that we give them referentiality by imagining that in them the world speaks itself*" (Mink, 1981, sitert i Carr 1986:12). Med det siste menes at White overhodet ikke tror at det finnes historier "der ute" som venter på å

bli fortalt (untold stories), men at det kaotiske og kontingente struktureres av fortelleren, skriveren, av en historie, slik skapes fragmentariske "fakta" om til meningsfulle fortellinger som er igjenkjennelige for både skriver og leser. Det er ikke snakk om mimesis, altså imitering av fortidig virkelighet, men poiesis, skapelse av fortid gjennom pre-figurete troper. Poenget for White er at en historisk fortelling, skaper helt andre meninger enn en historisk krønike. Krøniken er i sin tilsynelatende kontingente tilfeldighet kanskje nærmere den fortidige virkelighet enn den ordentlige "historie". Den historiske fortellingen trenger seg på (impose), den legger en diskursiv form over hendelsene. White referer her til Roland Barthes som har sagt: "*Narrative does not show, does not imitate...(Its) function is not to 'represent', it is to constitute a spectacle*" (White 1973:43). Det skarpe skillet mellom "fiksjon" og "faksjon" som i den vestlige verden kan føres tilbake til Aristoteles har ingen mening lenger for White. Han går imot det tradisjonelle skillet mellom "historie" og "fiksjon" der historikeren "*finds' his stories, whereas the fiction writer 'invents' his*". *This conception of the historians task, however, obscures the extent to which "invention" also plays a part in the historians operations*" (White 1973:6–7). For hvis vi sier at skjønnlitteratur ikke sier noe om virkelighet oppheves gjenkjenneligheten til denne type tekster, de blir uforståelige. Men det skjønnlitterære sier oss jo kanskje mer om virkelighet og det å være menneske enn det faglitterære, nettopp på grunn av sitt mangfold; rommet mellom linjene er minst like viktige som linjene i seg selv. De åpner for uante tolkningsmuligheter, nettopp fordi de ikke faller i fellen som kalles "the fallacy of referentiality". I poesi og prosa skal språket ikke fungere begrepsmessig transparent, som direkte, og en i bunn og grunn umulig, avspeiling av "det virkelige", den poetiske teksten er ugjennomsiktig og åpen. Ingenting står fjernere fra Hayden Whites ideer enn Esaias Tegners utsagn: "*Det dunkelt sagda är det dunkelt tenkta*" (Fra "Epilog vid magisterpromotion", Lund 1820). Det dunkle, det mangetydige er for Hayden White tvert i mot en styrke, et tegn på kompromissløs ærlighet, ved en "vitenskapelig" tekst.

Begrepet "trope" står sentralt i Whites argumentasjon og for meg har "trope" alltid vært et ord jeg har assosiert med regnskoger etc. Her kommer oppklaringen du har ventet på ett avsnitt eller tre: "Trope" kommer av "tropikos, tropos" som i klassisk gresk betydde "vending" [regnskogene befinner seg jo innenfor krepsens (Cancer) og stenbukkens (Capricorn) vendekrets (tropics)]. I klassisk latin betydde "tropus" "metafor" eller "billedlig

tale" og i senlatin betegnet ordet innenfor musikkteori "stemning". *"All of these meanings, sedimented in the early English trope, capture the force of the concept that modern English intends by the word style, ..."* (White 1978:2). Retorisk teori opererer med fire såkalte "mestertroper": Metafor, metonymi, synekdoke og ironi (1). Disse begrepene er grunnleggende i Whites analyser. Å forstå noe er for White å gjøre det fremmede gjennkjennelig; "rendering the unfamiliar familiar" (ibid:5). Denne prosessen kan bare være av tropologisk natur; *"for what is involved in the rendering of the unfamiliar into the familiar is a troping that is generally figurative"* (ibid.). Man utnytter "mestertropenes" som "principal modalities of figuration" (ibid.). Hva er det White forsøker å fortelle oss her? Jo, at det finnes visse dypstrukturer, mestertroper, som organiserer vår måte å fortelle, strukturer som vi i vår vestlige verden ikke kan unnsnippe. White tar til og med sjansen på å si at behovet for å fortelle er universelt: *"In the enigma of this wish (to narrate), this desire, we catch a glimpse of the cultural function of narrativizing discourse in general, an intimation of the psychological impulse behind the apparently universal need not only to narrate but to give to events an aspect of narrativity"* (White 1987:4). Han holder "mestertropene" utenfor det universielle, men med utsagnet omkring et universelt narrasjonsbehov utsetter hans seg likevel for problemer omkring etno-og kronosentrisme. Og hvor kommer de så fra disse "mestertropene"? Jo, for å forklare opprinnelsen til disse tyr White til psykologien, til Piaget og Freud. Og på dette punktet overbeviser White ikke. Han burde rett og slett la det ligge, fordi det ikke er opprinnelsen til mestertropene som egentlig interesserer ham. Det er i grunnen nok at de "er der". Og at de er unngåelige. Godtar vi dette utgangspunktet blir Whites historiografiske analyser uhyre facinerende.

Både hos Ricoeur og White står begrepet "plott" sentralt. White operer med tre ulike "forklaringsmodeller"; forklaring gjennom plottet (explanation by emplotment), forklaring gjennom formelle argumenter (explanation by formal argument) og forklaring gjennom ideologi (explanation of ideological implications). Det vil føre for langt i denne sammenheng å redegjøre utfyllende hva disse tre "modellene" står for. Whites poeng er at det er ulike måter å svare på spørsmål som har med "hele knipper av hendelser" (entire sets of events), jfr. ovenfor. Forklaring gjennom plott betyr at man finner frem til hvilke type historie som blir fortalt. White opererer med 4 ulike former for plott eller narrasjonssjangere (mode of emplotments): Ro-

manse, tragedie, komedie og satire. *"If in the course of narrating his story, the historian provides it with the plot structure of a Tragedy, he has 'explained' it in one way; if he structured it as a Comedy, he has 'explained' it in another way. Emplotment is the way by which a sequence of events fashioned into a story is gradually revealed to be a story of a particular kind"* (White 1973:7).

Han mener at disse arketypiske narrasjonssjangerne er unnn-gåelige når historikeren strukturerer sine fortellinger, og ikke minst er de anvendelige i analysen av andre forskeres fortellinger.

Sluttord

Hayden Whites verker rommer mye og de er ikke umiddelbart lett tilgjengelige, og det er deler av hans teoretiske partitur jeg ville ha vanskelig for å følge ved en praktisk fremførelse. Det viktigste for meg er at han viser hvordan det å grave, analysere, sette fragmenter sammen i fragmentarier, er i høyeste grad en kreativ prosess der vi ved å skrive omformer og lager fortellinger som ikke finnes "der ute" på utgravningsfeltet og i det materielle landskapet. Vi bør våge å eksperimentere mer med ulike fortellerteknikker i våre avhandlinger, artikler, innlegg etc, men det er jo en viss mulighet for at redaktører av tidsskrifter o.l. vil kvie seg for å ta inn eksperimentelle tekster. Kanskje man kan overvinne den redaksjonelle overhøyhet med innledningsvis, en eller flere ganger, å teoretisere om hvorfor man skriver som man gjør og deretter, hvis taktikken er vellykket, slutte å fortelle hva som bør gjøres, men bare gjøre det uten fiksfakserier av noe slag (Solli et al. har et eksperiment til redasjonell vurdering i Viking våren 1992...).

To sitater får stå som avslutning på denne "gløtten" inn i et forfatterskap: *"There is something in a historical masterpiece that cannot be negated, and this nonnegatable element is its form, the form which is its fiction"* (White 1978:89). *"In history(...) the historical field is constituted as a possible domain of analysis in a linguistic act which is tropological in nature. The dominant trope in which this constitutive act is carried out will determine both the kinds of objects which are permitted to appear in that field as data and the possible relationships that are conceived to obtain among them"* (White 1973:430).

Brit Solli
Oslo

Noter

Note 1: White om troper (White 1973:34): Både i poetikk og i moderne språkteori identifiseres fire grunnleggende troper for analyse av poesi eller prosa: metafor, metonymi, synekdoke og ironi. I metaforen (bokstavlig talt; overføring) karakteriseres fenomen i termer av likheter og forskjeller fra hverandre, f.eks. i uttrykket "my love, a rose". Gjennom metonymi (bokstavlig talt; navneforandring) kan delens navn stå for det hele, f.eks. i uttrykket "fifty sail", som egentlig står for "fifty ships". I synekdokken blir en del brukt til å karakterisere en kvalitet ved helheten, f.eks. i uttrykket "he is all heart". Noen anser synekdokken å være en form for metonymi. Gjennom ironien kan helheter bli karakterisert ved å fornekte på et billedlig nivå (by negating on the figurative level) det som på et bokstavlig nivå er positivt bekreftet (what is positively affirmed on the literal level). Eksempelvis uttrykk som "blind mouths" og "cold passions".

Både ironi, metonymi og synekdoke er metaforiske former, men de skiller seg fra hverandre i måten de reduserer eller integrerer sine betydningers bokstavelige nivå og på hva de vil fremheve på et billedlig nivå. Metafor er hovedsaklig representerende (representational), metonymi er reduserende (reductionist), synekdoke er integrerende (integrative) og ironi er fornektende (negational).

White fremholder at disse tropene utgjør et dypstrukturelt nivå, som ligger under narrasjonssjanger (mode of emplotment), måte å argumentere på/diskurstype (mode of argument) og ideologi (mode of ideological implication). Narrasjonssjanger, diskurstype og ideologi har sitt utspring i, de blir skapt (genereres) av, disse tropisk pre-figurete dypstrukturene.

Litteratur

- Binford, L.R. *The New Archaeology then and now. Archaeological thought in America*. S. 50–62. 1989.
- Brandt, P.Aa. *Sky og krystal – Træk af en postmoderne erkendelse*. Rævens Sorte Bibliotek. 1986.
- Carr, D. *Time, narrative, and history*. 1986
- Christensen, S. & Haugaard Jeppesen, M. Richard Rortys pragmatisme. Fra hermeneutisk konversation til romantisk innovation. *Slagmark* nr. 16. S. 5–19. 1990.
- Clifford, J. *The predicament of culture. Twentieth-century ethnography, literature, and art*. 1988.

- Clifford, J. & Marcus, G.E. (eds.) *Writing culture. The poetics and politics of ethnography*. 1986.
- Earle, T.K. & Preucel, R.W. Processual Archaeology and the radical critique. *Current Anthropology* vol. 28. S. 501–538. 1987.
- Geertz, C. *Works and lives. The anthropologist as author*. 1988.
- Hodder, I. Writing archaeology: site reports in context. I *Antiquity* 63. S. 268–74. 1989.
- Hovedfagsstudentenes Årbok, Sosialantropologi, 1991.*
- Lunden, K. *Økonomi og samfunn*. 1972.
- Lunden, K. *Biletet av fortida. Innbygg i historisk fagteori*. 1991.
- Manganaro, M. (ed.) *Modernist Anthropology. From Fieldwork to text*. 1990.
- Marcus, G.E. & Cushman, D. Ethnographies as texts. *Annual Review of Anthropology*. 11. S 25–69. 1982.
- Marcus, G.E. & Fischer, M.M.J. *Anthropology as cultural critique. An experimental moment in the human sciences*. 1986.
- Mink, L. Narrative form as a Cognitive Instrument. *The Writing of History: Literary Form and Historical Understanding*. Canary, R.H. & Kozicki, H. (eds.) 1978.
- Mink, L. *Everyman His or Her Own Annalist. On Narrative*. Mitchell, J.W.T. (ed.) 1981.
- Morin, E. *Kendskabet til kundskaben. En erkendelsens antropologi*. 1990.
- Poensgen, W. Narrasjon og narreri. *Profil* 2. S 60 – 69. 1991.
- Ricoeur, P. *Time and narrative* vol. 1–3. 1984, 1985, 1988.
- Rorty, R. *Contingency, irony, and solidarity*. 1989.
- Rosaldo, R. *Culture and truth. The remaking of social analysis*. 1989.
- Roth, P.A. Ethnography without tears. *Current Anthropology* vol. 30, no. 5. S 555–569. 1989.
- Shanks, M. Conclusion: Reading the Signs: Responses to Archaeology after Structuralism. *Archaeology after structuralism. Post-structuralism and the Practice of Archaeology*. Bapty, I. & Yates, T. (red.) S. 294 – 310. 1990.
- *Experiencing the past. On the character of archaeology*. 1992.
- Shanks, M. & Tilley, C. *Re-Constructing Archaeology. Theory and practice*. 1987a.
- *Social theory and archaeology*. 1987b.

- Archaeology into the 1990s. *Norwegian Archaeological Review* vol nr 1. S 1–53. 1989.
- Solli, B. "Kvinnearkeologi" – Tekst, (po)etikk og kildekritikk. I *Rapport, Arkeologisk Serie no. 1*. S. 7–13. UNIT – Vitenskapsmuseet. 1990.
- Idehistoriske retninger innenfor arkeologi 1970–1990. *Fornvännen* 87. S. 99–107. 1992.
- Objektene inneholder det uendelige. I *NKKMs Årbok for 1991*. 1992a (in press)
- Solli, B, Hagland, J.R & Hammervold, A. Ein gullring frå mellomalderen funne på Veøya. *VIKING 1992*. (in press)
- Sonne, H. & Grambye, C. 3-D: Fortælling og forløb. *Det fortalles forløb. Ny narratologisk forskning*. Bøggild Jensen, S., Brandt, P.Aa. & Pedersen, O. (red.) S. 8–39. 1987.
- Stoller, P. *The taste of ethnographic things. The senses in anthropology*. 1989.
- Tilley, C. *Material culture and text. The art of ambiguity*. 1991.
- Van Maanen, J. *Tales of the field. On writing ethnography*. 1988.
- Watson, R.A. Ozymandias, king of kings: Postprocessual radical archaeology as critique. *American Antiquity*, 55 (4). S. 673–689. 1990.
- White, H. Metahistory. *The historical imagination in nineteenth-century Europe*. 1973.
- *Tropics of discourse. Essays in cultural criticism*. 1978.
- *The content of the form. Narrative discourse and historical representation*. 1987.
- Wienberg, J. At grave og at skrive. *META 1991: 4*. S. 21–31.

DEBATT

RAPPORTBERGET- FÖRSLAG TILL DESS NEDBRYTNING

Detta är mitt andra inlägg i en känslig fråga rörande svensk arkeologis problem att inte kunna få fram resultaten från en mängd arkeologiska undersökningar i rimlig tid. Mitt första inlägg innehöll inga förslag till konkreta åtgärder för att dämpa tillväxten av rapportberget. Det upplevdes istället som ett banalt försök att strö ännu mera salt i såren. Att döma av svaret i META på min artikel börjar såren ruttna. För undvikandet av kallbrand och amputation ser jag ingen annan möjlighet än att försöka avge *mina personliga ideér för motverkandet av rapportbergets tillväxt*. Och dessa skall uppfattas som ett enskilt bidrag till ett problem som måste lösas kollektivt.

Rapportberget, ett precist, men olyckligt begrepp för en beklaglig företeelse, kan inte längre tillåtas växa. Det är alla rörande överens om. Av detta följer att man *händanefter kan förvänta att de arkeologiska uppdrag som utförs idag kontinuerligt rapporteras*. Detta bör ske efterföljande, eller nästkommande säsong i ett projekt. Det är därför de gamla uppdragen i rapportbergets bas som vi måste göra någonting åt.

Rapportberget är ett gigantiskt ekonomiskt problem för svensk arkeologi, men det finns inga pengar för att klara finansieringen av nödvändigt arbete. Underskottet är dubbelt i den bemärkelsen att det är ett oerhört slöseri med allmänna och enskilda medel att inte presentera resultaten av idogt fältarbete samtidigt som det är ett ännu större slöseri att inte göra någonting rejält åt problemen. Alla arkeologer är medvetna om att det är 25 år av arkeologisk kunskap som ständigt *inaktualiseras*.

Rapportberget är inte längre en enskild angelägenhet, vare sig för Byrån för arkeologiska undersökningar, berörda undersökande institutioner, eller enskilda arkeologer. Det är ett problem och en angelägenhet för svensk arkeologi i gemen och riksantikvarieämbetet i synnerhet.

Därför måste *alla institutioner fråntas ansvaret för alla arkeologiska undersökningar före år 1990 som ännu inte publicerats*. Däremot är det inget

som säger att dessa skall undgå ett ekonomiskt delansvar, snarare tvärt om. Finansieringen av arbetet med att reducera rapportberget kan delvis ske genom att dessa institutioner avbetalar sin skuld till det allmänna, dvs riksantikvarieämbetet. Det bör dock betonas att detta inte kan gälla samtliga orapporterade undersökningar eftersom preskriptionstiden enligt svensk lag är satt till 10 år. Följaktligen är det rimligt att dessa institutioners ansvar bakåt i tiden gäller *från 1980 till 1990*.

Inledningsvis överlämnas allt material till det allmänna, skulden regleras och en ekonomisk plan upprättas. Hänsyn tas till den nuvarande verksamhetens omfattning och institutionens betalningsförmåga.

För att det arkeologiska källmaterialet, arkivalier och fynd, skall kunna omhändertas och registreras krävs en väl fungerande organisation. Denna kan lämpligen fungera i projektform. **Projektet svensk arkeologisk översikt**, kan vara ett lämpligt namn, ett framtida begrepp som föder associationer i positiv riktning. Ett dylikt, väl organiserat, projekt skulle stå i direkt förbindelse med Antikvariska Topografiska Arkivet och Statens Historiska Museum samt specialister på konservering och adekvat datateknik.

Ett första steg utgör *delningen av rapportberget i två delar*, med undersökningar utförda före 1980 och efter. Delningen görs oavsett om undersökningen skedde i vetenskapligt syfte eller som ett av många exploateringsuppdrag. För att få tillbaka källmaterialet från en vetenskaplig undersökning krävs att ett kontrakt upprättas med en *detaljerad plan* för det fortsatta arbetet och tydligt angivna förpliktelser.

För att undvika och för att motverka att arbetet i ett dylikt projekt nedvärderas och underskattas av arkeologisamhället måste *dess status tydligt markeras*. Ett led i detta arbete, förutom särskilda kompetenskrav på arbetsledningen och personal överhuvudtaget, är att låta publiceringen av resultaten ske i en aktad monografiserie med såväl svensk som internationell ryktbarhet. Ett sådant ställningstagande innebär visserligen att mängden information med självklar automatik måste begränsas, vilket jag anser som det enda möjliga alternativet för att nå framgång. Begränsningen betyder emellertid också att kraven på kvalitet blir ett självändamål. Jag kan inte längre se någon högre mening i vare sig publicering av basrapporter eller totala mängder data.

Fältdokumentationens alla ritningar behöver definitivt inte renritas, särskilt som detta är tidsödande och ett sätt att omtolka data. Med modern *cad-teknik* kan fältteckningar läggas in som referensfiler och tolkningar

och förtydligande ritningar utföras ovanpå i valbara datanivåer. För att nå vetenskapligt riktiga resultat kan dessa ursprungstolkningar av utgrävningen läggas som rasterbilder i bakgrunden och förtydligas genom (vektoriserade) linjer. Tänk stenpackningen som ett grått raster och konturerna på kantkedjans stenar som förstärkta linjer. Och tänk sedan möjligheten för den hängivne att på ATA (och framöver hemmavid) ta fram denna information på bildskärmen och sedan kunna omtolka, rita till, etc. och nå nya resultat som sedan kan publiceras, dock förutan att originalen påverkas. För publiceringen av projektets resultat kan då tonvikten läggas vid att presentera fattbara resultat i form av översiktliga planer kombinerade med huskonstruktioner och intresseväckande rekonstruktioner, allt följt av statistiska data om avstånd och dimensioner för olika hustyper. Detsamma om andra typer av anläggningar och fynd på en boplatz. Gravar och gravfält bör behandlas likvärdigt men specifikt för dessa och tonvikten läggas vid anläggningsformer, mått och attribut samt därtill associerade fynd.

Särskild vikt bör läggas vid *geografiska förhållanden*, som avstånd enligt ovan på "mikronivå", men också i ett större perspektiv. Av detta följer att publiceringen av resultat måste knytas till en geografisk nivå och kopplas till data om ännu inte undersökta fornlämningar och även på sikt till en analys av områden som rimligen innehåller ännu inte upptäckta fornlämningar. Den enda accepterade nivån för en framtida kartdatabas är *ekonomiska kartan*.

Det största hindret för projektet är svårigheten att flytta fyndmaterialet från alla dessa undersökningar till SHM, dvs det som ligger kvar på museerna runt om i landet i avvaktan på rapportskrivning. Detsamma gäller arkivalierna, vilka emellertid lättare kan överföras. Många skulle antagligen uppfatta detta som alltför radikalt och på gränsen till "stöld" från regional till central nivå, och i det avseendet även en återgång till något förlegat, ett centralstyre. Nu är emellertid *SHM svensk historieforsknings centralmuseum med ansvar långt utöver vad som kan åläggas ett enskilt länsmuseum*. De regionala museernas basutställningar faller inte samman om material från orapporterade undersökningar tillfälligt omhändertas för kvalificerad bearbetning och vidare analys.

Tänk om alla undersökningar som rört bronsåldern kunde genomgå och bearbetas oavsett var i landet undersökningarna genomförts, och detsamma för alla de andra kronologiska perioderna. Då skulle det regionala museet

återfå sitt material direkt för magasinering och utställning samtidigt som en referens till det totala materialet erhöles. På så sätt skulle lokala särdrag i materialet kunna ställas i relation till motsvarande fynd och företeelser på regional nivå.

Nå, hur realistiska är då dessa idéer och hur mycket skulle det kosta att genomföra ett projekt av denna storlek? För att svara på den första frågan kan endast hänvisas till det rapportberg som idag föreligger och att döma av de arkeologiska aktiviteter som idag pågår riskerar att byggas på. Hade någon för 25 år sedan förespeglat förekomsten av detta berg hade arkeologisamhället vänt denne skeptiker ryggen. På samma sätt som mitt åtgärdsförslag kan betraktas som något fullkomligt realistiskt. Ett allvarligt problem är att *SHM mer eller mindre brandskattats på personal* samtidigt som kunskapen i fomsakskännedom ute bland dagens arkeologer är knapp och allmänt bristfällig. Beträffande det senare har dagens arkeologigeneration emellertid andra kunskaper som kanske bättre passar för att kunna skriva rapporter som skapar ett bredare intresse för arkeologin. Vad gäller SHM så prioriterades utställningsverksamheten på ett sådant sätt att praktiskt taget all personal engagerades i densamma och vitala verksamheter som basutställningar, arbete med katalogisering och forskning hanns inte med. Det är inget fel i att ha en omfattande utställningsverksamhet, av inhemskt och uthemskt material, men denna får inte dominera så markant över det centrala museets ansvar för svensk arkeologi. Med redan knappa resurser drogs gigantiska utställningsprojekt igång varigenom den ordinära basverksamheten drabbades mycket hårt. Detta skedde i en tid när antalet arkeologiska undersökningar ökade kraftigt och när rutiner för dataregistrering, etc. parallellt skulle ha utvecklats och tagits i bruk. *Således har vi idag inte bara ett rapportberg, utan i lika hög grad även ett fyndberg, ett konserveringsberg, ett analysberg och ett tolkningsberg. Arkeologins källmaterial är numera oändligt även i uppgrävt tillstånd.*

Att finna personal i centralmuseet som kan ställas till förfogande i arbetet med alla "berg" torde bli mycket svårt. Det krävs radikala förändringar inom alla plan för att vidmakthålla eller snarare utveckla *SHM:s basverksamhet- Ett centralmuseum för svensk arkeologi med ansvar för fynd, dess kontext och utveckling av metoder för registrering, bearbetning, analys, konservering och magasinering.* Och där utställningsverksamheten är helt sidoställd den förra. Statens Historiska Museum har naturligtvis ett nationellt ansvar för att basutställningar både produceras och förnyas, men i

rådande situation måste ovillkorligen den förra verksamheten högprioriteras. Det skadar inte heller om arbetet med en nationell basutställning sker i ett direkt samarbete med läns museerna.

Projektet "Svensk arkeologisk översikt" är enligt min mening ett oundvikligt projekt för SHM och alla oss andra.

Kostnaderna för ovan skisserade projekt måste naturligtvis beräknas detaljerat, vilket inte kan göras här. Ett överslag ger en ungefärlig initialkostnad för systemuppbyggnad inklusive tolv arbetsplatser i nätverk med datorer bestyckade med cadprogram för kartarbete på ca 2.5 miljoner kronor. Då erhålles ett väl fungerande system med säkerhetskopiering och obegränsad åtkomst. I denna kostnad ingår ca 500 tusen kronor i utveckling av applikationer och användarverktyg, dvs sådant som gör arbetet enkelt för den normalt datakunnige, samt nödvändig utbildning. Personalkostnaden kan beräknas till ungefär 4.5 miljoner kronor per år. Därtill kommer kostnader för lokaler, vilka baserat på 500 kvm x 700:-/kvm och år, uppgår till ca 350 - 400 tusen kronor/år. Utrustningen och iordningsställandet av dessa lokaler kan ungefärligen beräknas till 1.4 miljoner kronor, vilket inkluderar kontorsmöbler och kompaktmagasin med tillfredställande klimatanläggning för sådant material som behöver denna omvårdnad (dvs i avvaktan på konservering annorstädes).

Initialkostnaden kan således beräknas till ca 3.7 miljoner kronor och den årliga kostnaden i dagens kostnadsläge till ca 6.4 miljoner kronor (löner 4.5 miljoner, lokaler 400 tusen, datakostnader inklusive licenser och viss systemutveckling ca 600 tusen samt övriga driftskostnader ca 400 tusen samt kostnader för publicering av resultat ca 500 tusen). Det kan hända att kostnaderna för lokaler är i underkant och att det krävs betydligt större lokaler. Om så är fallet påverkas emellertid inte totalkostnaderna i nämnvärd omfattning. För att vara på den säkra sidan kan årskostnaden beräknas till mellan 6.5 och 7.5 miljoner kronor. Detta är inga orealistiska kostnader för att förse 12 kvalificerade arkeologer och en dataansvarig med moderna kraftfulla verktyg.

Nu är inte detta hela sanningen och poängen med det hela. För att de tolv arbetsstationerna skall fungera effektivt krävs att fynd kontinuerligt bearbetas och dokumenteras. Sammanställningen och tolkningen kan endast ske inom ramen för arbetet med arbetsstationerna där också valet av vad som bildmässigt ska publiceras sker. För fyndbearbetningen krävs en modern utrustning baserad på digital bildlagring. Relativt enkla datapro-

gram finns redan framtagna för tillräckligt bra dokumentation och bildbehandling. Denna teknik bör kompletteras med röntgen och röntgenbilder bör i högre grad användas för publicering eftersom konserveringen annars kan bli en propp i publiceringen. Rekonstruktionsteckningar kan stödja dessa röntgenbilder. Således krävs initialt utrustning för föremålsdokumentation och identifikation på ca 1.8 miljoner kronor (datorer och databasprogram för fyndregistreringen ligger redan i den ovanstående kostnaden, liksom arkivaliehanteringen). Därtill behövs sex arkeologer för arbetet med fynd och katalogisering. Dessa alternerar med de tolv. Lönekostnaderna som tillkommer kan beräknas till ca 2.3 miljoner kronor.

Slutsumman blir för initialkostnaderna sammantaget 5.5 miljoner kronor och årskostnaderna ca 8.8 - 9.8 miljoner kronor.

Slutprodukten kan bli en svensk arkeologisk översikt över de senaste årtiondenas omfattande arkeologiska aktiviteter och därtill ett modernt system för registrering, dokumentation, bearbetning och analys av arkeologiskt material. Parallellt sker ute på fältet dokumentationen med nya metoder, med allt vad detta innebär för det vidare arbetet med bearbetning och rapportering. Det senare redan nu i nya former för undvikande av rapportberg och för en begripligare och meningsfullare arkeologi till nytta för forskning och allmänhet.

Frågan om finansieringen lämnar jag obesvarad, då mina idéer annars kan tyckas alltför radikala. Däremot tror jag inte att ovan skisserade kostnader på något sätt är orealistiska och ej heller att medel är omöjliga att uppbringa, men det krävs vilja utöver det vanliga att dra igång det hela.

Roger Blidmo
Upplands Väsby

BORGSTUDIER OCH MEDELTIDSFORSKNING - PROVOCERAD.

"Your Majesty, in my country it would be usual to begin with some kind of an examination."

"The emperor can not be examined!"

"O, -that may have to change. But first Your Majesty might like to ask me some questions?"

"Were are your ancestors buried?"

"In Scotland, Your Majesty."

"But then where is your skirt? In your country men wear short skirts, don't they?"

"No, Your Majesty, scotsmen do not wear skirts. They wear kilts."

"KILTS?"

"Kilts, -a matter of words perhaps, but words are important."

"Why are words important?"

"If you cannot say what you mean, Your Majesty, you will never mean what you say."

Reginald Flemming Johnston

ur filmen "Den siste kejsaren".

1987 utgav Humanistiska-samhällsvetenskapliga forskningsrådet(HSFR) en skrift med titeln "Svensk medeltidsforskning idag", en tänkt debatterande översikt över nutida svensk medeltidsforskning.

"Marknaden" reagerade också med en rad recensioner och kommentarer, bla. i META 89:1 med diskussionsinlägg av olika forskare. Av de olika bidragsgivarna gavs både ros och ris, men i kontentan av de olika bidragen låg också en hög förväntan på en mer nyanserad diskussion kring olika problem och frågeställningar som rör medeltidsforskningen. Medeltidsforskningen låg nämligen nerbäddad och mådde inte bra. Två exempel kan på ett högst påtagligt sätt illustrera sjukdomstillståndet.

Det ena var en historiedebatt bland allmänheten initierad av TV-producenten Dag Stålsjö med programmet "Svea-rikets vagga. Det märkliga med denna debatten, som fick beteckningen "Västgöta-skolan", var att den etablerade forskarkåren mer eller mindre vägrade att ta del i diskussionen. Svensk medeltidshistoria framstod som en variant på trosbekännelsen, där alla dissidenter på bästa medeltida sätt utdömdes som kättare. Händelsen måste varit unik i Väst-Europa.

Det andra var en tunn, dock på sitt sätt ambitiös, liten bok på 148 sidor av Ågren & Lindkvist med titeln "Sveriges medeltid". Det var grundboken på universitet och skulle på något vis sammanfatta och representera grundforskningen i ämnet i slutet av det tjugonde århundradet. (jmf. i grannlandet Norge, 2bd."800-1319" 667s. 1977)

Thomas Lindkvist kommenterar själv situationen (i META 89:1) med en fråga, "Är svensk medeltidsforskning provinsial?" Utan att ge ett uttömmande svar på problematiken, lyckas han ändå i ett briljant svep belysa situationen. (läs den eller läs den omigen)

Det har nu gått fem år sedan HSFR skrift publicerades och man kan fråga sig; "har det hänt något nytt?" Svar: ja och nej. "Ja" i den bemärkelse att snacket över kaffekoppen har blivit något mer lössläppt. "Nej", genom att snacket ofta stannar vid kaffebordet.

I sommar utgavs en ny bok om borgar i samband med öppnandet av en borgutställning i Göteborg. Bokens titel är "*Borgar från forntid och medeltid i Västsverige*" (här förkortad BiV)och innehåller en rad uppsatser av flera forskare som på olika sätt är knutna till borgstudier. Jag förmodar att innehållet är representativt för "dagsläget" inom en tidigare stagnerad forskningsgren.

Svenska borgstudier har gått i vågor, med en "down" period på 50-, 60- och 70-talen, och med en ny renässans på 80-talet, vilken boken till stor del är ett resultat av. Boken är påkostad i stort format och med ett rikt bildmaterial, både i färg och svartvitt. Innehållet täcker flera ämnen som till exempel: Borgar och staden, vapenbruk, datering av fomborgar, sägner och traditioner knutna till borgar, falkenering, mat och djurhållning, m.m. Iallt 30 olika artiklar. Ambitionen har varit stor och man är inte bortskämd med publiceringar av den här typen av referens-litteratur i Sverige. Dock finns det anledning att lägga kritiska synpunkter på delar av innehållet, dels vårt förhållningsätt till objektet borgen, dels det historiska perspektivet.

Hans Andersson avslutade sitt bidrag i META 1989:1 med, "*vi får inte låta historikerna begränsa vårt ämnesval eller våra frågor utifrån det skriftliga materialets utgångspunkter. Det finns ingen hierarki av frågor eller material. Det finns bara angelägna frågor, som kräver olika material, olika metoder och olika kombinationer. Varje tid har sina angelägna frågor som också återspeglas i vår ständigt pågående dialog med det förflutna. Där skall vi medeltidsarkeologer inte vara rädda att markera våra egna möjligheter och ställa våra egna frågor*". (Andersson 1989, s. 5) Kan

det sägas enklare? - och ändå - ändå känner man på något vis att man inte riktigt har tagit till vara på möjligheten.

Detta gäller kanske i första hand borgen satt in i ett mer nyanserat historisk perspektiv. Svensk borgforskning framträder fortfarande som isolerad och till stor del har man svårt att relatera resultatet av sin forskning och studier till europeiska förhållanden. Hur ofta konfronteras man inte av stereotyper som t.ex.:

"..den vanligaste förekommande borgtypen kastellet, en borgtyp av romerskt ursprung." (Fritz 1972)

"..sett i ett europeiskt perspektiv kom borgbyggandet i Sverige igång relativt sent. Det sker naturligtvis under inflytande från kontinenten med anpassning till lokala förhållanden. Den stora borgbyggnadsperioden tog sin början under Birger Jarl. Den främsta anledningen anses (av vem?) vara att ledningsuppbådet vid denna tid ersattes av det bepansrade rytteriet." (Mattisson 1986, Fritz 1972, Eriksson (BiV) 1992)

"Betraktas Sverige som så särpräglad och egendomligt att det egentligen inte finns någon större anledning att ta del av ett internationellt forskningsläge och därmed nya teorier och problemformuleringar?". (Lindkvist 1989 s. 28).

Man använder sig fortfarande allt för ofta av förenklingar och mallar. Det finns genomgående allt för många schabloner och stereotyper i uppsatserna. Språket är ett underbart hjälpmedel att underlätta kommunikation mellan två eller flera partners, att belysa och nyansera ett meddelande, men kan på samma gång vara ett hinder som begränsar synfältet. Det är den andra biten. Tyvärr har man ibland inte fördjupat sig tillräckligt i ämnet (Sjöberg om romerska befästningar, BiV, 1992 s53) eller slarvar med fakta (Stibeus om Halland, BiV, s105).

Det skulle ta för mycket av både tid och utrymme att gå igenom varenda uppsats. Jag har därför plockat ut några uppsatser som jag finner representativa för den vinkling jag har på "problemen" och är på intet sätt ett försök att betygsätta innehållet. Dessa saker återfinns, anser jag, genomgående inte bara i övriga bidrag i boken, utan generellt i andra borgstudier.

Första delen av boken omhandlar "fornborgen", befästningen som får dras med denna luddiga beteckning som skall täcka ett fenomen som sträcker sig över flera årtusenden, från forntiden långt före Kristi födelse och fram till medeltiden. Jan Erik Sjöberg har gett sig i kast med den svåra, rent av omöjliga uppgiften att leta reda på rötterna till våra inhemska forn-

borgar, eller som han själv uttrycker det, "förebilden". Att konstruera ett skydd mot regn eller kyla behöver man knappast söka en förebild till. Det ger sig själv. Likadant med våra fornborgar. Man tager det man haver. Att man sedan kanske hittade lösningar på enskilda detaljer på annat håll, som lås eller portkonstruktioner är i och för sig inte så märkligt och ett föremål för enskilda studier.

Sedan tar han oss med på en odysse genom befästningskonstens historia som tidvis är lärorik och underhållande, men kantad med en rad onödiga schabloner. (Sjöberg BiV, s 42ff) "...slå vakt om friheten (romarna)..mot de fria stammarna"(?) "*Befolkningsökningen i byarna ger helt nya förutsättningar (vilka ?) för stora kollektiva arbetsinsatser*", "*Från borgar som Manching och Heuneburg vid övre Donau kontrollerar de handelsvägarna (hur ?) de handelsvägarna genom Europa..*" "*Dessa keltiska oppida fungerade som administrativa (!) centra*" (alla eller 1, 2 eller 3 ? jmf. grekiska stadsstater).

Myten om den romerska standarborgen lever vidare hos Jan Erik Sjöberg och andra arkeologer. I romerska källor finns det två huvudkällor Polybios och Hyginus Gromaticus, den förra från andra årh.f.kr. den senare i en skrift från fjärde eller femte årh e.k. Båda skiljer sig i sin beskrivning av den inre utformningen av anläggningen. Sedan skiljer man på läger under fälttåg "castra aestiva" och vinterläger "castra hiberna". Lägren var heller inte alltid kvadratiske eller rektangulära, utan det fanns en rad exempel även på oregelbundna befästningar. När man sedan talar om "romersk" är det regel att använda vilken tid eller period man menar. Är det under republiken eller perioden under Diocletianus eller Claudius. Det romerska riket undergick ständiga förändringar, militärt, i lagstiftning och administrativt under sin nära 1000 åriga(!) epok. Är det sedan onödigt att tillägga att Trelleborgarna inte är uppbyggda enligt exakt samma mönster som de romerska härlägren 600 år tidigare.

Magnus Stibbeus har varit den mest ambitiösa av författarna, både till omfång och innehåll, med fyra olika bidrag. Även här förekommer en rad schabloner och förenklingar som dock är typiska i sammanhanget, men ändå värda att uppmärksammas.

Vad menar han när han talar om en "*påverkan från den europeiska borgarkitekturen*" ? Vi kan tala om "romansk" stil, eller ett generellt europeiskt inflytande till skillnad från en lokal företeelse, men "Europa" var ingen homogen grupp borgbyggare. Det är en annan av vanföreställningarna. Här

styrde lokala behov och förutsättningar lika mycket som i Norden. Det unika är i och för sig inte borgen, utan de politiska förändringarna i Europa. Men vad är egentligen en borg? Enkelt uttryckt, är en borg en variant på befästningskonsten?

Befästningskonsten är inte ny i Norden utan det nya är enskilda detaljer och nya impulser rörande exempelvis administration, institutioner som "kungamakt", osv. Det här är en tid utan politisk teori och definitioner av maktstrukturen i samhället. Vi talar om olika epoker, olika perioder. 1000-talet är inte likt 1100-talet, som inte är likt 1200-talet. Vi talar om en tid där "kungen" var en storman bland flera andra stormän. I ett "valrike" var han beroende av andra, men tog initiativ och placerade ut sina män att bevaka sina intressen. Som ofta ett främmande element i en bygd behövde kungens man ett skydd - den befästa enskilda bostaden. Medeltidsborgen är ett faktum. Stibeus och de flesta andra hanterar ofta begrepp som kan förefalla oproblematiska: kung, centralmakt, svensk, norsk, Sveariket, administration, osv. Svensk medeltidshistoria lever fortfarande i en mall som verkar vara ett resultat av tendensiös historiografi från 11-1200-talet.

"Svea-riket" är väl värt ett nytt och mer nyanserat studium, rent av en "reviderad upplaga". Först då kan vi kanske se borgen i sitt rätta sammanhang. Fortfarande ägnar man sig istället åt tvivelaktiga indelningar och klassificeringar. Näs-borg, makt-borg, kastell-borg, vatten-borg, höjd-borg, -och vad de nu alla heter.

Av åtta sidor om "Den medeltida borgen" ägnar M.Stibeus en hel sida åt den här typen etikettklstring. Sedan fortsätter han med "*på 1100-talet var det kungamakten och den gryende staten som gick i spetsen i en tid av oro*". Det låter som skylten vid Svaneholm i Östergötland "*sannolikt byggd vid 1300-talets mitt, en tid av politisk oro*". Hela medeltiden var politiskt orolig! Och kungamakten, med dithörande fraktioner, vad döljer sig bakom detta begreppet.?

Kungen var under medeltiden en storman bland andra stormän. Eller som Sverre i Norge, "*en fattig präst med politiska talanger, från Färöarna*." Sedan fylls sidorna ut med en rad självklarheter av typen "*i grund och botten sammanhängande anläggandet av en borg med att man ville försvara sig mot en yttre fiende*"(!) eller "*terrängen har genomgående haft stor betydelse för borganläggningarnas utformning*". Kallas det här forskning eller är det bara en dålig uppskattning av allmänhetens förmåga att dra egna slutsatser?

"Varför byggde de svenska biskoperna borgar?" frågade en gång en annan borgforskare, men kom aldrig upp med något egentligt svar (C. Lovén i *Den Medeltida borgen* 1988). I Danmark är Hammershus och Søborg, båda från 1100-talets andra hälft, kända biskopsborgar. Som stormän och medlemmar i rådet, byggde även biskoparna borgar. Typologiskt utgjorde biskopsborgarna ingen egen grupp, utan som kyrkliga ämbetsmän föll biskoparna efter hand under kyrkans jurisdiktion (Stibeus BiV, s.97).

Vid 1400-talets slut upphör det egentliga borgbygget och det är tveklöst om man skall räkna in befästa herrgårdar typ Torpa till kategorien borgar.

"Norra Halland tillhörde periodvis Sverige eller Norge" ... är åter ett exempel på förenklingar som inte är bra (Stibeus BiV, s.105). I det politiska spelet i övergången mellan 12- och 1300-talet, förlänades grevskapet Nörre-Halland först till den norske kungen Håkon den sjätte som senare avsatte sin förvaltare greve Jakob 1305, och senare överlät förlänningen till den svenske hertigen Erik. Rent juridiskt var det fortfarande en del av det danska riket (liksom Normandie var en del av Frankrike trots att den engelske kungen var länsherre en lång tid över området) och varken svenskt eller norskt.

Genomgående har väl ändå Stibeus gjort en ambitiös ansats. Thomas Lindkvist skulle kanske försvarat "misstagen" så här (i denna och en rad av följande uppsatser) *"Teoretisk pluralism, dvs förekomsten av skilda och alternativa teoretiska förklaringar, är något i och för sig eftersträvänsvärt. Men pluralitet bör finnas i själva vetenskapssamhället, inte hos den enskilda individen. Det är nämligen den enskilde forskaren som utifrån sina egna kunskaper och sin vidsynthet kan formulera en logisk koherent teori och utifrån den precisera sina frågor och svar."* (Lindkvist 1989, s. 29) M a o, vi är barn av vår tid, och arbetar efter de möjligheter och ramar som vår forskarmiljö ger.

Vi tittar alltför ofta enbart på de yttre attributen och glömmer att borgen var ett sofistikerat vapen att kontrollera och erövra territorium med (t.ex. Wilhelm Erövraren 1066) Fienden, vem var han? Som oftast kommer "han" utifrån, uppför Ätrastigen eller någon annan väg och hotar den stackars svensken. Det är fula tyskar som vill tillskansa sig makten i Sverige eller plundringsföretag som i regel var igångsatta av dansken (L. Andersson BiV, s. 169). Borgarna var sedan strategiskt utpacerade som "lås", men låsen måste fungera dåligt för normän, danskar och tyskar hälsade på med

jämna mellanrum och härjade och brände. I tornet på borgen stod vakten och spejade. När sedan fienden kom varnade man befolkningen. (Stibeus) Borgen är till sin natur både en komplicerad och enkel företeelse. Komplicerad genom att karaktären ändras med ändringar i det sociala och politiska livet, enkel genom sina beståndsdelar. Vi tittar alltför ofta på de yttre attributen, och tillägnar den uppgifter som den svårligen skulle klara av, försvara gränser, broar, vattenleder, vägar, riket osv, och ändå läser vi hur lätt en borg belägrades och skövlades. Borgar låg på strategiska ställen, men hur definierar vi strategisk? "...landets främsta försvarsverk i väster" (R. Ekre BiV, s.164) eller "...byggd till försvar av Norges sydgräns" (A.-L. Eriksson BiV, s.129). Hur definierar vi försvar, och gränser? Gränserna var flytande under medeltiden och svåra att "se". Borgen fungerade som gränsmarkering. En manifestering på territoriella anspråk. Den hade ofta lite att sätta upp mot en inkräktare. Visst utvecklades efter hand kungens "ansvar" men ansvaret förvandlades ofta till betungande skyldigheter för exempelvis borgarna i städerna, där borgen blev en påminnelse om kungens närvaro, en "statens förlängda arm".

Trots sina brister är ändå boken väl värt att läsas och begrundas. Sitt främsta bidrag ligger just i ett underlag för fortsatta diskussioner.

Tor Morisse
Härsnäs

Litteratur

- Andersson, H. Vem ställer medeltidsarkeologens frågor? *META* 1989:1.
Borgar från forntid och medeltid i Västsverige. Arkeologi i Västsverige 5. Göteborgs arkeologiska museum. 1992.
 Dahlbäck, G.(red.) *Svensk medeltidsforskning idag. En forskningsöversikt utarbetad på uppdrag av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet*. 1987.
 Fritz, B. *Land, hus och län*. 1972.
 Lindkvist, T & Ågren, K. *Sveriges medeltid*. 1985.
 Lindkvist, T. Medeltid, teorier och tvärvetenskap. *META* 1989:1.
 Mattisson, A-C. *Medeltida nordiska borg- och sätesgårdsnamn på -holm*. 1986
 Melander, J. *Den medeltida borgen. Aspekter på aktuell borgforskning*. 1989.

HUR SKALL VI PRISSÄTTA VÅRA FORNLÄMNINGAR?

Arkeologi och anbudsförfarande - ett exempel från en kyrkogård i Kristinehamn.

Vi står nu inför en period i den arkeologiska uppdragsverksamhetens historia där olika grävande institutioner skall konkurrera med varandra i sann marknadsekonomisk anda. Konkurrens är i sig inte något negativt, men inom den arkeologiska verksamheten stöter vi på en rad problem, som vi på ett eller annat sätt måste lösa om vi skall kunna bedriva bra arkeologi. Det kanske allra största problemet är frågan om hur den arkeologiska undersökningskvaliteten skall bestämmas och kontrolleras. Den som skall köpa våra tjänster (dvs. exploatören) är i allmänhet inte intresserad av kvalitet utan bara av att få fornlämningarna snabbt undanstökade till ett så lågt pris som möjligt. Den vanliga konkurrenssituationen där köparen skall ta hänsyn både till kvalitet och pris innan han gör sitt val kommer alltså inte att finnas i den arkeologiska verksamheten.

Istället är det på Länsstyrelsen som kvalitetsbedömningen skall göras, och frågan blir då: finns det idag tillräcklig kompetens på våra Länsstyrelser att man klarar av att göra sådana bedömningar? Hur skall man på våra ofta underbemannade kulturmiljöenheter kunna överblicka det samlade forskningsläget inom arkeologi från stenålder och framåt? Och hur skall man få gehör för nya idéer, nya undersökningsmaterial och nya arbetsmetoder? Hur skall vi, i ett längre perspektiv, kunna utveckla exploateringsarkeologin till något bättre? Och hur kommer våra Länsstyrelser att agera när de ska välja mellan en uppdragsverksamhet som föreslår gamla beprövade (och billigare?) undersökningsmetoder och en annan som föreslår nya, mer forskningsinriktade (och dyrare?) metoder?

Många av de här problemen kan belysas i ett enskilt fall; en övergiven kyrkogård från 1600-1800-tal i Kristinehamns tätort, Vamums socken i Värmlands län.

Fallet kv Jupiter 2

I maj månad utfördes en provundersökning på den aktuella kyrkogården av personal från Värmlands Museum och en osteolog. Enligt osteologens bedömning var det mycket sannolikt att det skulle finnas ca 100-200 individer begravda inom det aktuella exploateringsområdet, och att det skulle ta

ca 6 månader för 3-4 arkeologer att göra en totalundersökning med god undersökningskvalitet (ca 2 dagar per arkeolog och individ, fyndregistrering mm). Från Värmlands Museums sida ansåg man att kyrkogården var av mycket stor vetenskaplig betydelse, då den i tid sammanfaller med den första värmländska urbaniseringsperioden (i huvudsak 1600-tal). Kristinehamn var under denna tid kanske den mest betydande staden i Värmland och fungerade bl.a. som utskeppningshamn för järnet från Värmlands bergsslag.

Värmlands Museum kostnadsberäknade den arkeologiska slutundersökningen i enlighet med ovanstående norm (4 arkeologer och 1 osteolog under 6 månader i fält). Vi valde också att hålla på principen om 100% rapporttid, då vi ansåg det vara av största vikt att man försökte jämföra de arkeologiska och osteologiska resultaten med en analys av befintligt skriftligt källmaterial av typ kyrkoböcker, då en sådan jämförande analys borde vara av stort metodiskt intresse.

Döm om vår förvåning när vi får reda på att en konkurrerande "firma" har lagt ett bud på slutundersökningen på 2 arkeologer i fält under 2 veckors tid! Hur kan skillnaden vara så stor mellan två arkeologiska uppdragsverksamheter? En möjlighet var förstås att man på den konkurrerande "firman" bedömt att det fanns endast ett fåtal begravda individer på den aktuella undersökningsytan. Men vid kontakter med ansvarig antikvarie visade det sig att man också bedömt att det skulle finnas ca 100-200 begravda individer på platsen (muntlig uppgift från ansvarig antikvarie). Då återstår endast möjligheten att man valt en helt annan ambitionsnivå än den som vi valt på Värmlands Museum. Man har helt enkelt gjort den bedömningen att döda människor från 1600-1800-tal har ett lägre vetenskapligt värde än döda människor från äldre tidsperioder!

Länsstyrelsen fattade sitt beslut - utan diskussion - till förmån för det billigare alternativet. Länsstyrelsens motivering var: det finns bara ett sätt att gräva på, och den aktuella "firman" kan inte göra fel (ungefärlig återgivning av yttrande från biträdande länsantikvarie). Från Länsstyrelsens sida hävdade man också att arkeologiskt och osteologiskt material från så här sena tidsperioder inte var av speciellt stort intresse då det ju fanns skriftligt källmaterial att tillgå! Det är väl kanske onödigt att påpeka att exploitören inte var intresserad av att välja det dyrare och mer ambitiösa alternativet.

Behovet av en kreativ debatt

Avsikten med den här artikeln är att försöka skapa en debatt kring anbuds-förfarande i allmänhet och postreformatorisk arkeologi i synnerhet. Det är viktigt att vi ordentligt diskuterar igenom hur vi skall möta den nya konkurrenssituationen och vilken hållning vi skall ha till senare tiders lämningar. Om vi inte är ordentligt på det klara med vilka ambitionsnivåer vi skall sträva efter vid exploateringsgrävningar, riskerar vi att hamna i en situation där man, om man vill överleva som uppdragsverksamhet, tvingas lägga två kostnadsberäkningar; en enligt standard "schakt-och planering" och en annan där man strävar efter en god arkeologisk standard - och sedan sätta sina förhoppningar till exploatörers och Länsstyrelserns välvilja.

Följande frågor tycker vi skulle vara angeläget att diskutera:

Skall vi syssla med postreformatorisk arkeologi? Och skall vi i så fall gräva dessa yngre lämningar på ett snabbare och slarvigare sätt än vi gör med exempelvis medeltida lämningar? (I princip: betraktar vi arkeologin som ett komplement till historia och skriftliga källor, eller anser vi att fysiska lämningar och materiell kultur har ett egenvärde oavsett ålder?).

Hur skall vi arbeta för att förena forskning med exploateringsarkeologi? Hur skall vi kunna förankra de forskningsresultat, diskussioner, teorier etc., som vi utvecklar, hos myndigheter, exploatörer och konkurrerande institutioner med uppdragsverksamhet?

Hur skall anbudsförfarande och konkurrens hanteras? Skall vi sträva efter en enhetlig undersökningsstandard?

Klarar vi inte av att lösa ovanstående problem är det stor risk att delar av vårt kulturarv, och kanske framför allt de postreformatoriska lämningarna, kommer att offras på den "Marknadsmässiga Konkurrensens" altare.

Eva Svensson & Per-Olof Millberg
Karlstad

AKTUELLT

NORDISK MUSEIFESTIVAL 6 OCH 7 MAJ 1993 KULTURHUSET I STAVANGER

I centrum för denna första museifestival med deltagare från hela Norden står utställningen som ett tredimensionellt medium och experiment med utställningsspråket. Festivalens tema är **ATT GÅ ÖVER GRÄNSER**.

Välkomna är museér eller personer som lämnar in ett festivalbidrag i form av en tredimensionell modell antingen till festivalens tema eller ur valfri produktion. Bidraget skall vara festivalens värd, Arkeologisk museum i Stavanger, tillhanda en vecka före festivalen, dvs. 28 april. Modellerna byggs upp till en gemensam nordisk exposé ur vilken juryn väljer ut bästa bidrag för idé/innehåll och bästa bidrag för teknisk lösning. Vinnarna koras med festivalpriset FENIX. Du kan också delta som observatör vid festivalen.

Skicka din anmälan (om deltagande med eller utan bidrag) senast den 1 januari 1993 till någon av oss och kontakta oss gärna för vidare upplysning.

Gundula Adolfsson

Inga Lundström

Journalist
Radio Sweden, Stockholm
tel. 08-7847276
08-6424632

1:ste antikvarie
SHM, Stockholm
tel. 08-7839037
08-6417536

META

MEDELTIDSARKEOLOGISK TIDSKRIFT

META:s styrelse/huvudredaktion

Peter Carelli
Lars Ersgård
Anders Jonasson
Aina Mandahl
Mats Roslund

suppleanter:
Ingrid Gustin
Karna Jönsson
Katalin Sabo

META:s omslagsbild: Christina Borstam, Lund,

Meta ges ut som medlemstidning av Medeltidsarkeologiska föreningen. Medlemsskap i föreningen erhålles genom att medlemsavgiften (för år 1992 kr 85:-) insättes på postgironummer 45 32 11-5. Manusbidrag till tidsskriften insändes till Medeltidsarkeologiska föreningen, Arkeologiska institutionen, Krafts torg 1, 223 50 Lund.

Tryckt med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

KF-Sigma tryckeri, TLTH, Lund.
ISSN 0348-7903

INNEHÅLL

REDAKTIONELLT		1
<i>Lisbet Bengtsson</i>	The Perception and Notion of Space in Relation to Architecture	2
<i>Brit Solli</i>	Historiens og Arkeologins poetikk - å skrive om fortid	22
DEBATT		
<i>Roger Blidmo</i>	Rapportberget - forslag till dess nedbygging	36
<i>Tor Morisse</i>	Borgstudier och medeltidsforskning	42
<i>Eva Svensson & Per-Olof Millberg</i>	Hur skall vi prissätta våra fornlämningar?	49
AKTUELLT		
Nordisk museifestival i Stavanger		52